

ВИСША АТЕСТАЦИОННА КОМИСИЯ
СНС ПО СЛАВЯНСКО ЕЗИКОЗНАНИЕ
ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ОБЩА ЛИНГВИСТИКА И СТАРОБЪЛГАРИСТИКА“

Живка Стефанова Колева-Златева

**ЛЕКСИКАТА ОТ ЗВУКОСИМВОЛИЧЕН
(ОБРАЗОПОДРАЖАТЕЛЕН) ПРОИЗХОД
В ЕТИМОЛОГИЧНИЯ АНАЛИЗ
(ВЪРХУ СЛАВЯНСКИ ЕЗИКОВ МАТЕРИАЛ)**

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ
за присъждане на научната степен
„доктор на филологическите науки“

по научна специалност 05.04.11. – Общо и сравнително езиковедие

Рецензенти: проф. д.ф.н. Стефана Димитрова
 проф. д.ф.н. Иванка Гугуланова
 проф. д.ф.н. Мони Алмалех

2009

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от разширен състав на Катедрата по обща лингвистика и старобългаристика при Филологическия факултет на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“.

Дисертантката притежава образователна и научна степен „доктор“. Работи като доцент по общо и сравнително езикознание във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“.

Дисертационният труд съдържа 315 стр. Цитирани са 245 теоретични изследвания и 123 речника.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 7 януари 2010 г. от 14 часа в зала 102, блок 17 на БАН, ул. „Шипченски проход“ №52.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в каб.718. Дисертационният труд е публикуван в интернет на адрес: <http://www.uni-vt.bg/1/userinfo.asp?p=userinfo&zid=0&userid=123&c>

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Увод	5
ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВАНИЯ НА ЕТИМОЛОГИЗАЦИЯТА НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНА ЛЕКСИКА	12
1. Същност на звукоимоволичната лексика	13
1.1. Термини, дефиниции, таксономия	13
1.2. Психологическа основа на звукоимоволизма	23
1.3. Квантитативна характеристика на звукоизобразителните явления в пространството и времето	26
1.4. Универсалност на звукоизобразителността	28
1.4.1. Съответствие на общите философски закони	30
1.4.2. Факти на примитивните езици	36
1.4.3. Факти на детската реч	37
1.4.4. Факти на неврофизиологията и невролингвистиката	38
1.4.5. Фактори, ограничаващи разпространението на звукоизобразителни думи	39
1.4.5.1. Вътрешни фактори	40
1.4.5.2. Екстралингвистични фактори	41
1.4.6. Изводи относно универсалността на звукоизобразителната лексика	42
1.5. Признаци на звукоимоволичните думи	45
1.5.1. Прагматически признаци	46
1.5.2. Семантични признаци	49
1.5.2.1. Общи семантични признаци	49
1.5.2.2. Референция на звукоимоволичните думи	51
1.5.2.3. Символика на конкретни звукове	52
1.5.3. Функционални признаци	57
1.5.4. Граматически признаци	58
1.5.5. Структурни признаци	59
1.5.5.1. Редупликация	59
1.5.5.2. Геминация на съгласни и удължаване на гласни	64
1.5.6. Формални признаци	65
1.5.6.1. Синхронни данни	65
1.5.6.2. Диахронни данни	67
1.5.7. Интерлингвистични признаци	68
2. Методика на етимологизацията на звукоимоволичната лексика	70
2.1. Трактовка на понятието диахронно тъждество относно звукоизобразителните морфемии	71
2.2. Разпознаване на звукоимоволичния произход на дадена дума	73
2.3. Разпознаване на заимствания или изконния характер на звукоизобразителната дума	76
2.4. Определение на времето на възникване на звукоизобразителната дума	77
2.5. Реконструкция на звукоизобразителната дума	78
2.5.1. Формална реконструкция	78
2.5.2. Семантична реконструкция	79
2.6. Определяне на етимологичното гнездо на звукоизобразителната дума	80
2.6.1. Определяне на родствените връзки	80
2.6.2. Разграничаване на омонимите	81

ЕТИМОЛОГИЧЕН АНАЛИЗ НА СЛАВЯНСКА ЛЕКСИКА	
СЪС ЗВУКОСИМВОЛИЧЕН ПРОИЗХОД	83
3. Встъпителни бележки	83
3.1. Какво показват новообразуванията сред славянската звукосимволична лексика?	83
3.2. Принципи на ексцерпиране на изследвания лексикален материал	90
4. Класификация	95
4.1. Названия на малки топчести (овални) предмети	98
4.1.1. Общи названия на топчета, бучки, малки предмети с овална форма	98
4.1.2. Названия на пъпки, кълнове, плодове, семена и цветчета на растения	101
4.1.2.1. Названия на шишарки на растения	102
4.1.2.2. Названия на малки твърди топчести плодове на растения и образувания върху тях	105
4.1.2.3. Названия на плод на царевица	106
4.1.2.4. Названия на картофи и други подобни растения	109
4.1.2.5. Названия на бобови растения	113
4.1.2.6. Названия на дребни плодове	114
4.1.2.7. Названия на (малки) тиквени растения	119
4.1.2.8. Названия на семена на растения	119
4.1.2.9. Названия на цветчета и плодове на тревисти растения, обикновено с топчеста форма	121
4.1.2.10. Названия на млад завръз, кълнове, пъпки на растения, семенни кутийки	126
4.1.2.11. Названия на семенни шушулки на растения и други плодове и предмети с подобна форма	128
4.1.3. Названия на предмети с топчеста форма от ежедневния бит на човека	129
4.1.3.1. Названия на изделия от тесто	129
4.1.3.2. Названия на топчета в храна, върху дрехи, в прежда, във вълната на животно	132
4.1.3.3. Названия на топчета пръст, мръсотия и др.	134
4.1.3.4. Названия на мехури (по кожата и във водата)	135
4.1.3.5. Названия на изпъкналости	139
4.1.3.5.1. Названия на отоци, подутини по тялото	139
4.1.3.5.2. Названия на израстъци върху растения.	143
4.1.3.5.3. Названия на възвишения върху земната повърхност	144
4.1.3.6. Названия на екскременти от овце, кози и др.	146
4.1.3.7. Названия на личинки, ларви, пашкули	147
4.1.3.8. Названия на камъчета, игрални топчета	148
4.1.3.9. Названия на хайвер (от риба, рак, жаба)	149
4.1.3.10. Названия на риболовна плувка	150
4.1.3.11. Названия на топчест завършек на тояга	150
4.1.3.12. Названия на копчета, бутони, мъниста	151
4.1.3.13. Названия на дребни монети	152
4.1.3.14. Названия на кълбета конци, прежда	152
4.1.3.15. Названия на анатомични органи с топчеста форма	153
4.1.2.16. Названия на други малки топчести предмети	153

4.1.4. Названия на нещо съвсем малко, незначително	155
4.2. Хипокористични названия и обръщения към човек, любимо същество	156
4.3. Названия на висулки, дреболии, дрънкулки	157
4.4. Названия на парчета от нещо (отсечени, отрязани), малко количество от нещо	160
4.5. Названия на големи, груби предмети	162
4.6. Думи, обозначаващи нещо лошо	165
4.6.1. Названия на вехтории, парцали, дрипи, захвърлени вещи, некачествени продукти	165
4.6.2. Названия на боклук, отпадъци, секречия, мръсотия	168
4.6.3. Названия на лоша храна, напитки	169
4.7. Думи, обозначаващи нещо криво, крива линия или признак ‘крив’	174
4.7.1. Общи названия за кривина, крива линия, признак ‘крив’	174
4.7.2. Названия на криви пръчки, куки и други криви предмети	175
4.7.3. Названия на нечетливо писане	179
4.7.4. Названия на криви дървета, чепати, разклонени пръчки, клони	180
4.7.5. Думи със значения ‘къдрав’, ‘къдрици’	181
4.8. Названия на дълги и високи предмети	182
4.9. Названия на действия и техни резултати	184
4.9.1. Думи, обозначаващи действията ‘сядане’, ‘коленичене’ ‘клякане’, ‘кимане’ и техните резултати	184
4.9.2. Думи, обозначаващи ритмични колебателни движения ‘клатя се’, ‘куцам’, ‘люлея се’ и производни от тях	186
4.9.3. Думи, обозначаващи ритмични постъпателни движения и техни резултати	188
4.9.4. Думи, обозначаващи хлъзгане	189
4.9.5. Думи, обозначаващи кръгови движения	190
4.9.6. Думи, обозначаващи хаотични движения	191
4.9.7. Думи, обозначаващи загуба на равновесие, спокойствие	192
4.9.8. Думи, обозначаващи мудни, безсмислени действия: ‘ровя, тършувам’, ‘бавя се, туткам се’, ‘работя лошо’, или некачествена работа	193
4.9.9. Думи, обозначаващи увеличаване на обема, поведение с цел привличане на нечие внимание	197
4.9.9.1. Думи, обозначаващи бухване	197
4.9.9.2. Думи, обозначаващи разперване на пръсти, ръце, крака, пера, щръкнали пера (на птица), коса (на човек), надуго, предизвикателно поведение	198
4.9.9.3. Думи, обозначаващи действията ‘пременям се, гиздя се’, ‘маскирам се’ и техни резултати	203
4.9.9.4. Думи със значения ‘блещя се’, ‘гледам втрещено’	205
4.9.10. Думи, обозначаващи действието ‘свивам се’, а също възможните причини (студ) и резултатите на това действие: ‘втвърдяване’, ‘сгърчване’	206
4.9.11. Думи, обозначаващи прекъсливи движения (треперене, трептене, пръски), треперещи и трептящи предмети, а също студ, страх.	209

4.9.12. Думи, обозначаващи действията: ‘повдигам’, ‘товаря’, ‘натрупвам се’, ‘скупчвам се’, ‘тъптя се’ и техните резултати	210
4.9.13. Думи със значения ‘загъвам’, ‘увивам’, ‘покривам’, ‘маскирам’, ‘качулка’, ‘покривка’	211
4.9.14. Думи със значения ‘кривя се’, ‘хитрувам’	212
4.9.15. Думи със значения ‘цапам се’, ‘мръсен’, ‘мръсотия’	214
4.9.16. Думи, обозначаващи горене, блясък, мъждукане, пламтене, ярка светлина	214
4.10. Названия на нещо страшно, ужасяващо	215
4.11. Емотивни и експресивни названия на човека и производни от тях	218
4.11.1. Думи, характеризиращи външния вид, характера, интелектуалните качества и поведението на човека	218
4.11.2. Думи, свързани с етнически, социални и религиозни групи хора	229
4.12. Названия на животни	232
4.12.1. Названия на дребни животни	232
4.12.1.1. Названия на дребни „безгласни” насекоми и червейчета	232
4.12.1.2. Названия на миди, охлюви	236
4.12.1.3. Названия на малки рачета	236
4.12.1.4. Названия на попови лъжички	237
4.12.1.5. Названия на дребни рибки	238
4.12.2. Названия на не дребни животни	239
4.12.2.1. Емотивни и експресивни названия на животни	239
4.12.2.2. Неутрални названия на животни	241
4.13. Названия на гъби	245
4.14. Названия на събития	246
5. Общ анализ на славянската лексика, за която е предположен звуко­символичен (образоподражателен) произход	248
5.1. Семантичен анализ	248
5.2. Формален анализ	258
5.3. Формално съвпадане на звуко­символични и звуко­подражателни думи	264
5.4. Формално съвпадане на звуко­символични и детски думи	266
5.5. Формално съвпадане на различни звуко­символични думи	266
5.6. Сливане на етимологичните гнезда на омонимични ониматопеични звуко­символични думи	268
6. Етимологични изследвания на думи със звуко­символичен (образоподражателен) произход	272
6.1. Към етимологията на пол. <i>gogółka</i>	272
6.2. Към етимологията на рус. <i>хороший</i>	277
6.3. Към етимологията на славянските названия на мравки, наследяващи псл. * <i>morv-</i> , и техните индоевропейски съответствия	279
6.4. Към етимологията на стрг. <i>кóккало(v)</i> , бълг. <i>кокал</i>	291
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	298
Литература	301
Използвани речници и диалектни справочници	311

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Актуалност на проблема

Въпреки натрупания богат емпиричен материал и извършените теоретични и експериментални изследвания, доказващи реалността на пряката връзка между звук и „незвуково” значение¹, в етимологията продължава да господства скептичното отношение към звукоимвлизма, което се дължи преди всичко на абсолютизирането на постулата на Сосюр за арбитраността на езиковия знак. Методиката на етимологичните изследвания на звукоимвличните лексеми си остава неразработена и непривлекателна област на езиковедската наука. Ако се съди по повечето етимологични речници на индоевропейските езици, в това число и на славянските, много от които са издадени през последните години, лексика със звукоимвличен произход в тези езици като че ли няма, или почти няма². Този факт си кореспондира със затвърденото в лингвистичната литература мнение, че звукоимвличните думи не са

¹ Родена е нова наука – фоносемантика [Воронин 1982; Magnus 2001], на проблемите на звукоизобразителността са посветени специални сборници [Hinton et al. 1994], факт е и първият международен симпозиум по проблемите на звукоизобразителността, състоял се в Германия през 1999 г. [Kilian-Hatz 2001].

² Трябва да признаем все пак, че възможността за звукоимвличен произход на лексиката в известна степен е взета под внимание от някои автори. Например В. Н. Топоров говори за „звукова символика” на определени звукови комплекси, но формулираните от автора хипотези са базирани главно на интуицията, а не на ясни принципи за етимологизиране на звукоизобразителните думи [1975–1990]. Сной определя редица думи с „незвуково” значение като имитативни [Snoj 2003: 73, 79, 195, 277]. В някои речници относно думи, за които може да се докаже звукоимвличен произход, единствено се посочва, че са „афектни” или „експресивни” (вж. [ЭССЯ, II: 171, VII: 167, 209; ЕСУМ, IV: 10, 334; Rejzek 2001: 69]). Тези квалификации обаче не отнасят изследваните думи към нито един от трите вида мотивираност: морфологична, семантична или фонетична, и поради това не обясняват техния произход. Те единствено говорят за изпълняваната от тях емотивна функция. А както е известно, емотивността може да бъде изразена и чрез семантична (метафоричен пренос), и чрез морфологична (експресивен афикс), и чрез фонетична мотивираност (образуване на звукоизобразителна дума). Вместо да признае пряката връзка между звукова форма и „незвуково” значение, [ЭССЯ] понякога достига до използването на твърде неясни квалификации, като „полисемантична основа” (относно псл. *bob-), „звукоподражание или сходно образуване” (подчертаното е от мен: Ж. К.-З.)” (относно псл. *bobyрь) [II: 148, 150].

характерни в еднаква степен за всички езици, че отсъстват в западноевропейските, славянските и класическите езици (Мельников 1969; Хусаинов 1990: 158, Nuckolls 1999: 228).

Ще отбележим, че отделни проблеми на диахронните изследвания на звукоизобразителна лексика вече са били разглеждани в статии на Я. Малкиел, публикувани също в сборник под заглавие „Диахронни проблеми в областта на фоносимволизма“ (‘Diachronic Problems in Phonosymbolism’) [Malkiel 1990]. Някои правила за разпознаване и изследване на звукосимволичната лексика са формулирани и от С. В. Воронин (вж. [1990]), но те не са базирани на общите принципи на етимологията и така и не намериха широко приложение в етимологичните изследвания. До настоящия момент липсва систематизирано изложение на принципите за етимологизация на звукосимволичната лексика.

Цели на дисертационния труд

Настоящият дисертационен труд си поставя две цели: методологична и евристична.

Методологичната цел е главната цел на изследването. Тя предполага формулирането и систематизирането на теоретичните постановки, изследователските похвати и процедури, на които би следвало да се основава разпознаването на звукосимволичните лексеми в етимологичния анализ, определянето на техните етимологични гнезда (доколкото това е възможно), определянето на трудностите, които възникват при решаването на тези задачи.

И тъй като дисертационният труд е базиран на славянски езиков материал, като в отделни случаи се привеждат и индоевропейски данни като диахронно тъждествени съответствия или типологически паралели, неговата евристична цел е откриването на славянските (със стремеж за постигане на пълен обхват) и отчасти и на други индоевропейски лексеми, за които може да се предположи звукосимволичен произход.

Структура на дисертационния труд

В съответствие с поставените цели дисертацията включва две глави, съответно с теоретична и практическа насоченост, и заключение.

В първа глава са представени теоретичните основания на етимологичните изследвания на звукосимволична лексика, изведени са методологичните принципи за нейното разпознаване, реконструкция и определяне на етимологичните гнезда.

Втора глава започва с представянето на наблюдения върху функционирането на съвременни образоподражателни названия. След това в систематизиран вид на ономаσιологичен принцип са представени голям брой деетимологизирани славянски (и от други индоевропейски езици) названия, за които е формулирана хипотеза за звуко-символичен (образоподражателен) произход. Въз основа на общ семантичен и формален анализ е формулирана хипотеза за семантичния развой на изследваните думи, за формално-семантичните отношения между тях. Представен е етимологичен анализ на отделни лексеми, превърнали се в обикновени конвенционални обозначения (славянските названия на мравки, наследници на псл. **morv-*, бълг. *кокал*, рус. *хороший* ‘хубав’, пол. *gogółka* ‘неузрял плод на дърво’).

В заключението са представени изводите от изследването.

Апробация на постигнатото по темата на дисертацията

Отделни разработки по темата на дисертацията са представени на международни конференции и са публикувани в академични и други престижни издания в България, Унгария, Полша и Украйна.

Настоящият дисертационен труд представлява преработен вариант на публикувано в Унгария монографично изследване със заглавие „Славянска лексика със звуко-символичен произход” (написано на руски език) [Колева-Златева 2008]. Издаването на книгата е осъществено по научен проект №68568 К, финансиран от Унгарския фонд за научни изследвания (ОТКА).

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първа глава – „ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВАНИЯ НА ЕТИМОЛОГИЗАЦИЯТА НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНА ЛЕКСИКА” – е с твърде подробна структура. Състои се от две части: „СЪЩНОСТ НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНАТА ЛЕКСИКА” и „МЕТОДИКА НА ЕТИМОЛОГИЗАЦИЯТА НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНА ЛЕКСИКА”.

1. СЪЩНОСТ НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНАТА ЛЕКСИКА

1.1. Термини, дефиниции, таксономия. Констатира се липсата на единна терминология при изследване на звукоизобразителността. Представен е преглед на използваните термини и техните трактовки. Направено е уточнението, че за целите на изследването са използвани следните трактовки на звуко-символизма и сродните нему явления:

- Различавани са два типа образи – звукови (възприемани чрез слуха) и незвукови (възприемани чрез зрението, обонянието, вкуса, осезанието, органичните усещания и емоциите).

- Звукосимволични (или образоподражателни) са наричани думите, чиято звукова форма при тяхното възникване е създавала представа за незвуков образ: зрителен, тактилен, обонятелен, вкусов, емоционален. Тъй като изразяването на емоции чрез звукови средства също се отнася към проявите на звуковия символизъм, всички случаи на постигане на емотивността и експресивността с фонетични средства са отнасяни към проявите на звукосимволизма.

- Звукоподражателни са наричани думите, чиято звукова форма при тяхното възникване е създавала представа за звуков образ.

- Под ономатопея се разбира образуването на примарно мотивирани думи: звукоподражателни и звукосимволични (образоподражателни). Към проявите на ономатопеята се отнасят и детските думи, често образувани чрез редупликация.

- От таксономична гледна точка звукосимволичните и звукоподражателните думи са смятани за разновидности на звукоизобразителните, фонетично мотивираните, ономатопеичните думи и иконичните знаци.

Направена е уговорката, че по отношение дихотомията първичен/вторичен звукосимволизъм проявите на вторичния символизъм са взети под внимание само в рамките на ономатопеичните лексеми.

1.2. ПСИХОЛОГИЧЕСКА ОСНОВА НА ЗВУКОСИМВОЛИЗМА. Като психологическа основа на звукосимволизма е представена синестезията (смесването на различни усещания) [Ramachandran–Hubbard 2001] или синестемията (смесването на различни усещания и емоции) [Воронин 1982: 85–86] – неосъзнати процеси, които обясняват неосъзнатостта на механизма на раждане на звукосимволичната дума.

1.3. КВАНТИТАТИВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНИТЕ ЯВЛЕНИЯ В ПРОСТРАНСТВОТО И ВРЕМЕТО. Констатиран е фактът, че редица публикации отбелязват нееднаквото разпространение на звукоизобразителната лексика в различните езици, в това число и отсъствието ѝ в славянските. Изказано е предположение, че това впечатление може да се дължи на факта, че се сравняват езици, които се намират на различен етап от своето развитие, езици с различни традиции – функциониращи предимно в устна форма и нормирани книжовни езици. В единия случай езиците се описват въз основа на изследване на устните им регистри, в другия – на писмени текстове. Това прави актуално принципното разглеждане на въпроса за количественото разпространение на звукосимволичната лексика, за това доколко е присъща на различните

типове езици, за нейния статус като универсално или специфично явление, за мястото, което заема в езика по линията център – периферия.

1.4. УНИВЕРСАЛНОСТ НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНОСТТА. Тъй като доказването на универсалността на звукоизобразителността не може да се основава на данни за всеобщото и разпространение (не всички езици са изследвани), се привеждат аргументи от дедуктивен характер: съответствие на явлението на философските закони, наличие в „примитивните“ езици, ранно проявяване в детската реч, устойчивост при афатични нарушения. Универсалното се характеризира с когнитивна примитивност.

1.4.1. СЪОТВЕТСТВИЕ НА ОБЩИТЕ ФИЛОСОФСКИ ЗАКОНИ. Въпросът за закономерния характер на звукоизобразителността се поставя, от една страна, на философска основа и се разглежда в светлината на общата диалектична закономерност – стремежа на съдържанието и формата към взаимосъответствие, който в знаковите системи се проявява като стремеж на знаците към мотивираност [Журавлев 1974], или като стремеж към иконичност [Waugh 1993: 84] (в парадигмата на теорията на Ч. Пърс). Цитирани са мнения на учени, че иконичността може да бъде наблюдавана във всички форми на езика: устна, писмена, жестомимична, а в звуковия език – на всички негови равнища [Wescott 1971], че иконичните елементи в езика са първични, за което са приведени аргументи от психолингвистиката, невролингвистиката, неврологията, лингвистичната типология и философията [Касирер 2000: 101–110; Воронин 1982: 129–145; Allott 1989; Burling 1999; Rolfe 2000]. Но иконичността на звукоизобразителните думи се нарушава поради стремежа им да се превърнат в обикновени конвенционални деетимологизирани обозначения.

Статусът на звукоизобразителните думи в езика, както и тяхната еволюция, са разгледани и в светлината на еволюционния подход на Х. Вернер и Б. Каплан. Според този подход развитието, където и да се извършва, предполага изменение от състояние с по-слаба диференциация в състояние с нарастваща диференциация и интеграция в йерархични структури [Werner–Kaplan 1956: 866]. В контекста на този принцип на развитие понятието примитивност получава когнитивна трактовка. Примитивността е относителна величина. По-примитивно е това, което по линията на развитие от състояние, характеризиращо се с отсъствие на диференциация, към състояние с ясно очертана диференциация и йерархична организация, стои по-близо до първия полюс. Както отбелязват Х. Вернер и Б. Каплан, примитивните явления никога не изчезват. Те са възможни и в развитите организми, но за организми-

те, които се намират на полюса с отсъствие на диференциация, те са единствено възможните. Звукоизобразителните думи могат да бъдат отнесени към примитивните явления по следните причини:

- В момента на своето създаване те са тясно свързани с извънезиковата действителност.

- Тяхната форма и значение се характеризират с дифузност (по-подробно вж. т. 1.5.2.1. и 1.5.6.1.).

- Синестезията, на която се основава звукоимоголизъмът, се отнася към явленията с отсъствие на диференциация, тъй като по дефиниция се характеризира със смесване на усещания от различна модалност.

Тъй като примитивните явления не изчезват и в развитите организми, звукоизобразителността може да бъде наблюдавана и в езиците на развити култури, но като периферно явление, в по-ниските регистри на речта.

1.4.2. ФАКТИ НА ПРИМИТИВНИТЕ ЕЗИЦИ. Разгледани са различни прояви на стремежа на звуковете на речта на примитивния човек към иконичност. Тези факти са интерпретирани и от гледна точка на еволюционния подход на Х. Вернер и Б. Каплан. Сливането на субекта с природата, както и самото магическо мислене, илюстрират от една страна отсъствието на строга диференциация между субекта и околната действителност. От друга страна, с недиференцираност се характеризират и звуковете, с помощта на които се осъществява това единение с природата. Те са значими не чрез опозициите, които образуват с други звукове на езика, а сами за себе си. Езиците на примитивните общества показват, че звуковете на речта в тях са надарени с изначална семантичност (или по-скоро стремеж към семантичност) и това е тяхно примитивно, а следователно и универсално свойство.

1.4.3. ФАКТИ НА ДЕТСКАТА РЕЧ. Разглежда се иконичната употреба на определени звукове в ранната детска реч; преобладаването на звукоизобразителни думи и развитието им от знаци-индекси в знаци-символи; стремежът към откриване на мотивираността на усвоявания знак. Тези факти се трактуват като свидетелство за когнитивната примитивност на фонетичния тип мотивираност, съпоставена с морфологичната и семантичната. Интерпретират се и от гледна точка на еволюционния подход на Х. Вернер и Б. Каплан, според който в когнитивното развитие на индивида се извършва движение от относително недиференцирано състояние към нарастване на диференциацията и йерархична организация, при което изменението се извършва между полюсите: „дифузен” и „оформен”, „холистичен” и „аналитичен”, „синкретичен” и „дискретен” [WERNER–KAPLAN 1963: 7].

1.4.4. ФАКТИ НА НЕВРОФИЗИОЛОГИЯТА И НЕВРОЛИНГВИСТИКАТА. Фактите на неврофизиологията и невролингвистиката (свързаност на структурите на лявото полукълбо, при норма доминантно, с еволюционно по-младите функции на езика – висшите езикови процеси и абстрактното мислене, а на дясното полукълбо с по-древните механизми на образуване и анализ на речта; развитие в онтогенезата и филогенезата в посока към доминиране на лявото полукълбо над дясното; обработване на сигналите, базирани на фонемните опозиции, от лявото полукълбо, а на сигналите с остенсивна връзка между форма и значение – от дясното) се интерпретират като доказателства за примитивността на звукоизобразителните думи, за закономерната им конвенциализация.

1.4.5. ФАКТОРИ, ОГРАНИЧАВАЩИ РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНИТЕ ДУМИ

1.4.5.1. *Вътрешни фактори.* Като вътрешни (собствено езикови) фактори, противодействащи на звукоизобразителността, са посочени: тенденцията към немотивираност, която превръща звукоизобразителните думи в обикновени деетимологизирани конвенционални единици; принципът на развитие в посока към диференциация и йерархична организация, който превръща думите с пряка връзка между форма и значение в структурирани единици на езиковата система, значими посредством опозициите с другите единици на езика; граматичната система на езика, която може да съдейства за естествената денатурализация на звукоизобразителните единици или да противодейства на този процес.

1.4.5.2. *Екстралингвистични фактори.* Като екстралингвистични фактори, противодействащи на звукоизобразителността, са посочени: урбанизацията [Amha 2001: 49; Childs 2001: 66]; образованието и свързаната с него висока езикова култура [Kunene 2001]); промените в миросгледа под влияние на религията и други идеологии [Nuckolls 2004: 133–134].

1.4.6. ИЗВОДИ ОТНОСНО УНИВЕРСАЛНОСТТА НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНИТЕ ДУМИ. Направен е извод, че съществуват всички основания да се смята, че звукоизобразителността по силата на своята когнитивна примитивност се отнася към универсалните езикови явления. Звукоизобразителните думи не заемат еднакво място в различните езици. Тяхното количество намалява с развитието на езика. Този тип лексика изобилства в езиците, които съществуват преди всичко в устна форма, а в нормираните писмени езици заема периферията.

1.5. ПРИЗНАЦИ НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНИТЕ ДУМИ. Представените признаци на звукоимбовличните думи се основават на изследвания върху различни езици. Част от тези признаци са общи за класа звукоизобразителни думи като цяло, други (част от семантичните) са свойствени само на звукоимбовличните.

1.5.1. ПРАГМАТИЧЕСКИ ПРИЗНАЦИ. Като прагматически са посочени следните признаци на звукоизобразителните думи: използването им в устните регистри на речта [Nuckolls 1992; Voeltz–Killian-Hatz 2001: 3]; това, че образуват с жестовете обща паралингвистична категория [Childs 1994: 181; Voeltz–Killian-Hatz 2001: 3], че служат за въвличане на участниците на комуникативния акт в описваното събитие или действие [Nuckolls 1996: 80, 79], като драматизират разказа [Killian-Hatz 2001: 156]. Всичко това обяснява защо звукоизобразителните думи са свойствени на устната реч, свързана със стойностите на въвличането, такива като въздействие, експресивност и фрагментарност, а не на писмената, която се асоциира със стойностите на дистанцирането, такива като експлицитност, разгълкуваност и сложност [Nuckolls 1996: 80]. Затова и изследванията, които са базирани съответно на устни или писмени текстове, достигат до различни изводи относно разпространението на звукоизобразителните думи. Към прагматическите признаци на звукоизобразителността е отнесена и креативността на индивида, който може свободно да видоизменя съществуващите звукоизобразителни думи и да създава нови такива [Mikone 2001: 224].

1.5.2. СЕМАНТИЧНИ ПРИЗНАЦИ

1.5.2.1. *Общи семантични признаци.* Към общите семантични признаци, свойствени на звукоизобразителните думи като цяло, са отнесени следните тясно свързани помежду си признаци: е м о т и в н о с т (изразяване на отношението на говорещия към денотата чрез признаци като ‘хубав’/‘лош’, ‘приятен’/‘неприятен’), е к с п р е с и в н о с т (посочване на степента и начина на проявяване на един или друг признак на денотата с характеристики като ‘голям’/‘малък’, ‘силен’/‘слаб’, ‘бърз’/‘бавен’) и о б р а з н о с т [Воронин 1982: 89], к о н к р е т н о с т [Воронин 1982: 89; Childs 1994: 188; Klamer 2002: 258], семантичната д и ф у з н о с т [Vodomo 2006: 207; Колева-Златева 2009].

1.5.2.2. *Референция на звукоимбовличните думи.* Другата група семантични признаци на звукоимбовличните думи се отнасят до обозначаващите конкретни денотати, които са сред най-обикновените елементи на психофизиологичния универсум на човека и могат да бъдат възп-

риемани чрез зрението, обонянието, вкуса, осезанието, органичните усещания, като от всички типове образи най-голямо количество възможни признаци се пада на зрението [Воронин 1982: 88–89].

1.5.2.3. *Символика на конкретните звукове.* Представено е разграничаването, което се прави между универсалния (свойствен на всички езици, наричан още „абсолютен“, „синестетичен“, „междуетиков“) и обусловения от конкретен език („относителен“, „специфичен“, „локален“) звуко-символизъм. По-подробно са разгледани случаите на универсалния звуко-символизъм. Разгледана е символизацията на образите: ‘голям’ – ‘малък’, ‘тежък’ – ‘лек’, ‘дълъг’ – ‘къс’, ‘дебел’ – ‘тънък’, ‘ярък’ – ‘тъмен’, ‘краткост’, ‘прекъснатост’, ‘повторяемост’, ‘заоблена, топчеста форма’, ‘усмивка’, ‘гольовност’ и др.

1.5.3. *Функционални признаци.* Отбелязано е, че от гледна точка на функциите на езика, дефинирани в зависимост от факторите, които представляват необходими елементи на речевата комуникация (вж. [Якобсон 1975]), звукоизобразителната лексика изпълнява преди всичко емотивна функция. Тя е свързана с адресанта и има като своя крайна цел изразяването на неговото отношение към обекта на речта (денотата). Разбира се, звукоизобразителните думи могат да изпълняват и денотативна функция, но емотивната функция за недеетимологизираните от тях има приоритет.

1.5.4. *ГРАМАТИЧЕСКИ ПРИЗНАЦИ.* Посочена е морфологичната хипераномалност на звукоизобразителните думи [Voeltz–Kilian-Hatz 2001: 2], отсъствието на специални афикси, които да ги отнасят към определени граматически класове, тяхната синтактична изолираност [Childs 1994: 180–181, 188; Nuckolls 1999: 241], употребата им предимно в утвърдителни повествователни изречения [Childs 1994: 188; Kilian-Hatz 2001: 158], макар и някои автори да посочват, че се срещат и в други видове изречения: отрицателни, въпросителни, императивни [Dhoogre–Tosco 1998: 129].

1.5.5. СТРУКТУРНИ ПРИЗНАЦИ

1.5.5.1. *Редупликация.* Цитирани са редица автори, които сочат редупликацията като най-ярък структурен признак на звукоизобразителните думи [Поливанов 1968: 301–302; Вътов 1977: 35; Воронин 1982: 89; Рожанский 2007: 58 и др.]. Цитирани са и автори, които отбелязват, че редупликацията не е характерна в еднаква степен за различните езици, че по-рядко се среща в индоевропейските, в това число и славянските, езици [Мейе 1938: 196–197; Hinton et al. 1994: 9; Крючкова 2000: 73].

Приведени са аргументи от когнитивно естество, че редупликацията е примитивен словообразователен начин [Ferguson 1983; Langacker 1999: 94]. От когнитивна гледна точка е коментирана и семантиката на редупликацията, това, че тя е резултат от семантично развитие на три иконични връзки – с образите на бебето, повторението и множествеността [Regier 1998: 887–889]. По-подробно това семантично развитие е разгледано в т. 5.1. Коментирана е същността на редупликанта в звукоизобразителната дума, това, че в момента на образуването ѝ той не е морфема, каквато трактовка на редупликанта може да бъде видяна в етимологичните речници, историческите граматики и теоретични изследвания, посветени на редупликацията (вж. например [ЭССЯ, VI: 205; БЕР, I: 245, 258; V: 599; Фасмер, I: 430; Szemerényi 1990: 287; Beekes 1995: 171; Крючкова 2000: 81–82]).

Разгледани са и структурните типове на редупликацията: пълна и частична (непълна, пречупена). Направена е уговорката, че под пълна редупликация в дисертацията ще се разбират случаите на пълно повтаряне на редупликанта, допускащи също така дисимилационни изменения на изграждащите го гласни и съгласни. Под частична редупликация ще се разбират случаите на повтаряне само на началото или завършека на редупликанта, като повтаряната част се позиционира след или пред редупликанта, при което също се допускат дисимилационни изменения.

1.5.5.2. Геминация на съгласните и удължаване на гласните. Към структурните признаци на звукоимовичните думи е отнесено и удвояването (удължаването, геминацията) на съгласните и удължаването на гласните [Malkiel 1990: 30–31].

1.5.6. ФОРМАЛНИ ПРИЗНАЦИ. Отбелязано е, че фонетичната аномалност е признак на звукоизобразителната лексика, който е най-очевиден [Childs 1994; Voeltz–Kilian–Hatz 2001: 2]. Аномалността се проявява както в синхронен аспект, във формалните признаци на думите, така и в диахронен, в тяхното необичайно поведение в иначе на неподдаващата се на изключения закономерна фонетична еволюция.

1.5.6.1. Синхронни данни. Към формалните признаци на звукоимовичната лексика са отнесени: фонетичната хипераномалност (използването на специфични фонемни), относителното формално еднообразие, фонетичната хипервариативност (поява на протетични сонори, метатеза, редуване на гласни, съгласни – по начин, място на артикулация, по звучност/беззвучност) [Воронин 1982: 89; Hinton et al. 1994: 9; Klamer 2002]. Цитирани са мнения на учени за заимствания характер на нетипичните фонемни [Абаев 1949: 524; Malkiel 1990: 158]. Като необичайна,

или маркирана, е квалифицирана и дистрибуцията на фонемите в звукоизобразителните думи: заеманите позиции, групирането им [Abelin 1999; Vértés 1965: 161; Joseph 1987: 5]. Посочено е също, че звукоизобразителните думи не се подчиняват и на прозодичните закономерности на езика [Doke 1935: 118–119].

Отбелязаните фонетични аномалии са обяснени с причини от физиологично (дифузност на дясното полукълбо на мозъка), прагматическо (креативност на индивида към съществуващите звукоизобразителни думи) или експресивно естество.

1.5.6.2. Диахронни данни. Цитирани са мнения на лингвисти относно аномалии във формалната еволюция на звукоизобразителните думи [Скаличка 1967: 284; Абаев 1986: 20; Joseph 1987: 3–4; Abelin 1999: 14], които са обяснени със запазването на иконичността на формата, с невролингвистични причини, с първоначалната формална дифузност, вариативност и емотивността на названията.

1.5.7. ИНТЕРЛИНГВИСТИЧНИ ПРИЗНАЦИ. Интерлингвистичен признак на звукоимовичните думи е тяхното типологично сходство в различни езици. То се проявява при съпоставяне на думи с едно и също значение или значения, изводими от едно и също първоначално значение, при които се наблюдава и формално сходство – съдържат редулицирани звукови комплекси, нетипични фонемии, характеризират се с вариативност.

Във втора част на първа глава – „МЕТОДИКА НА ЕТИМОЛОГИЗАЦИЯТА НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНА ЛЕКСИКА” – са формулирани процедурите и техният ред на прилагане за разпознаване и изследване на звукоимовичните думи в езика. Заедно с представената теоретична база те съставят методиката за етимологизация на този тип думи. До голяма степен тази методика може да бъде прилагана при изследване на звукоизобразителните думи като цяло.

2.1. ТРАКТОВКА НА ПОНЯТИЕТО ДИАХРОННО ТЪЖДЕСТВО ОТНОСНО ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНИТЕ МОРФЕМИ. За корените на фонетично мотивираните думи, за които е доказана (1) първоначалната формална и семантична дифузност, (2) емотивност и експресивност, водещи към тяхната формална и семантична вариативност, заедно с установената (3) креативност на индивида, който може свободно да видоизменя формата на звукоизобразителната дума за изразяване на допълнителна експресивност, емотивност, а също (4) съпротивата на формалните промени поради иконичността на звуковата форма, диахронното тъждество не може

да бъде доказано чрез цялата процедура на сравнително-историческия метод с прилагане на безизключителните фонетични закони и фактите на семантичния паралелизъм. Диахронното тъждество на родствените звукоизобразителните морфемии трябва да се приема съвсем общо, с допускане на известни отклонения и реконструкция не на фонемии, а на фонемотипове, свеждани до обобщено описание на фонемите чрез техните акустични и артикулационни признаци.

В същото време са възможни и случаи на мнимо диахронно тъждество. Заради пряката връзка между форма и значение в различни езици и диалекти по независим начин могат да възникнат звукоизобразителни корени, които да изглеждат диахронно тъждествени.

2.2. РАЗПОЗНАВАНЕ НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНИЯ ПРОИЗХОД НА ДАДЕНА ДУМА. В процеса на своята еволюция звукоимволичната дума може да загуби своята „драматична” функция, контекстната си обусловеност, необичайните фонемии, граматическата аномалност и да придобие напълно структурирано лексикално значение. В резултат на подчиняване на фонетичните закони в думата може да се извършат такива изменения на звуковете, при които те да преминат в звукове с противоположно фонетично значение (разбира се, ако такова е изразено). Затова от всички признаци на звукоимволичните думии от диахронна гледна точка най-устойчив и следователно най-надежден за тяхното разпознаване е р е д у п л и к а ц и я т а. Като структурен признак тя най-трудно се подлага на „маскировка”.

2.3. РАЗПОЗНАВАНЕ НА ЗАИМСТВАНИЯ ИЛИ ИЗКОННИЯ ХАРАКТЕР НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДУМА. Отбелязано е, че за звукоизобразителните думии въз основа на синхронно тъждество извод за заимстване не може да бъде направен. Заради примарната връзка между форма и значение в различни езици и диалекти по независим начин могат да възникнат звукоизобразителни думии, тъждествени формално и семантично. Освен това е възможно формалното съвпадане на разноезични звукоизобразителни думии, наследници на един и същ етимон поради неподчиняването им на фонетичните закони. Всъщност за изконния характер на дадена звукоизобразителна дума може да свидетелства нейната формална и семантична вариативност.

2.4. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ВРЕМЕТО НА ВЪЗНИКВАНЕ НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДУМА. Времето на образуване на дадена дума се определя от широтата на кръга на диахронно тъждествените ѝ съответствия, от принадлежността им към определени езици и диалекти. При изследване на

звукоизобразителни думи този критерий се усложнява от трудностите за определяне на диахронното тъждество на звукоизобразителните морфемии. Времето на регистриране на звукоизобразителната дума в писмените текстове също не може по безспорен начин да свидетелства за времето на нейното създаване. Можем все пак да смятаме, че ако дадена конвенциализирана звукоизобразителна лексема, която е развила лексикално значение, лишено от образност, експресивност и емотивност, има широк кръг съответствия в родствени езици с аналогични конвенционални лексикални значения, то става дума за наследници на един и същ звукоизобразителен етимон, древността на който се определя от кръга на съответствията.

2.5. РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДУМА

2.5.1. ФОРМАЛНА РЕКОНСТРУКЦИЯ. Точната реконструкция на звуко-символичния етимон с помощта на фонетичните закони е невъзможна. Неговата форма може да съдържа нетипични за съответния праезик фонемии или нетипична за типичните фонемии дистрибуция. Реконструираната праформа трябва да се разглежда като обобщена в максимална степен, схематизирана и варираща още при раждането на думата. Както беше вече отбелязано, праформата на звукоизобразителната дума може са бъде реконструирана не като форма, съдържаща конкретни фонемии на праезика, а фонемотипове, характеризирани чрез определени акустични и артикулационни признаци на фонемите.

2.5.2. СЕМАНТИЧНА РЕКОНСТРУКЦИЯ. При реконструкцията на първоначалното звуко-символично значение етимологът трябва да има предвид, че то се характеризира с дифузност, неструктурираност. Реконструираното първоначално звуко-символично значение трябва да се характеризира с емотивност, експресивност и образност и да се свързва с най-простите елементи от психофизиологичния универсум на човека (вж. т. 1.5.2.2.). И тъй като най-надежден критерий за разпознаване на звукоизобразителната дума изобщо е редупликацията, при определяне на първоначалната семантика и семантичното развитие на звуко-символичната дума е необходимо да се взема под внимание семантиката, развита на базата на редупликацията и символизирана от конкретните звукове (първично и вторично). Вж. т. 5.1.

2.6. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ЕТИМОЛОГИЧНОТО ГНЕЗДО НА ЗВУКОИЗОБРАЗИТЕЛНАТА ДУМА. Сложността на определяне на етимологичните гнезда на звукоизобразителните лексемии произтича от сложността на определяне на диахронното тъждество на звукоизобразителните морфемии.

2.6.1. ОПРЕДЕЛЯНЕ НА РОДСТВЕНИТЕ ВРЪЗКИ. Като единствен надежден критерий за определяне на родствените връзки между звукоизобразителни морфемии може да се смята развитието на едни и същи конвенционални значения от тях. Този факт свидетелства, че конвенционализацията на думите с даденото значение се е извършила преди осъществяване на дивергентните процеси, довели до формиране на съответните родствени езици и диалекти.

2.6.2. РАЗГРАНИЧАВАНЕ НА ОМОНИМИТЕ. Възможността за независим произход на тъждествени звукоизобразителни думи заедно с възможността за заемстване на такива от един език или диалект в друг създава предпоставки за възникване на омонимия. С оглед на вариативността на звукоизобразителните думи ще отбележим, че въпросът за формалното тъждество между тях се свежда до тъждество между вариращи думи. Подобно на разграничаването на омонимите сред обикновените думи, разграничаването на омонимите сред звукоимовичните думи също би следвало да се базира на семантичния паралелизъм. В този случай паралелизъм ще се установява между преходи на дифузно, неопределено значение в конкретно, структурирано значение на лексикалната система. Имайки предвид първоначалната семантична дифузност на звукоимовичната дума, която по думите на В. И. Абаев може да доведе до „семантични чудатости“ [1986: 20], ще отбележим, че в еволюцията на звукоимовичните думи в по-голяма степен отколкото при обикновените думи са възможни случаи на омонимия от дивергентен тип. В такъв случай омонимичните от съвременна гледна точка звукоимовични думи следва да бъдат отнасяни към едно и също етимологично гнездо.

Втора глава – „ЕТИМОЛОГИЧЕН АНАЛИЗ НА СЛАВЯНСКА ЛЕКSIKA CЪC ЗВУКОСИМВОЛИЧЕН ПРОИЗХОД“ – е с практическа насоченост и съответства на евристичната цел на дисертацията.

3. ВСТЪПИТЕЛНИ БЕЛЕЖКИ

3.1. КАКВО ПОКАЗВАТ НОВООБРАЗОВАНИЯТА СРЕД СЛАВЯНСКАТА ЗВУКОСИМВОЛИЧНА ЛEKCIKA? Практическата част на дисертацията започва с анализ на съвременни звукоимовични думи (български *дждаджа*, *дждиджафка/дждуджафка/дждаджафка* и *дждиджи-биджи*). Изхожда се от разбирането че въз основа на наблюденията върху съвременни звукоимовични думи най-добре могат да бъдат разбрани механизмите на образуване и функциониране на този тип думи, изменили дълъг път на развитие.

Употребата на разглежданите думи добре илюстрира тяхната семантична и формална дифузност. В словообразователно отношение е допуснато независимото образуване на *джиджафка/джуджафка/джаджафка* и *джаджа* както и образуването на първата от *джаджа* с експресивна наставка *-авка/-афка* или контаминация на *джаджа* с друга лексема, например *джуфка*. От граматическа гледна точка е направен извод за адаптиране на думите към граматическата система на флективния език (налице е съгласуване с прилагателни), което е предпоставка за конвенциализация. Коментирана е възможността за заемане на разглежданите думи като малко вероятна поради семантичната им дифузност. С оглед на методиката на етимологизацията на звуко-символичните думи са направени следните изводи. (1) Наблюдаваната в разглежданите думи семантична и формална вариативност може да стане предпоставка за разцепване на етимологичните гнезда на думите. По всяка вероятност това се е случило с много звуко-символични названия, които в хода на своята еволюция са се превърнали в обикновени конвенционални лексикални единици. (2) Наблюдаваното контаминиране на разглежданите думи свидетелства за възможното контаминиране на различни звуко-символични думи и в езиковата история. (3) Не на последно място дадените думи като думи с доказан звуко-символичен произход въз основа на приложените формални, семантични, словообразователни и функционални критерии могат да бъдат използвани като типологически паралели на конвенционални обозначения, за които може да бъде доказан звуко-символичен произход.

3.2. ПРИНЦИПИ НА ЕКСЦЕРПИРАНЕ НА ИЗСЛЕДВАНИЯ ЛЕКСИКАЛЕН МАТЕРИАЛ. Коментирани са и з т о ч н и ц и т е , от които е екскерпиран изследваният славянски материал (диалектни справочници, архиви, етимологични и исторически речници), неговият об х в а т (обхванати са всички славянски езици, макар и не в еднаква степен; представен е многоброен славянски материал, за да бъдат изводите, направени въз основа на неговото изследване, показателни за славянските езици и диалекти като цяло), п р и н ц и п и т е на екскерпиране: (1) наличие на редуцирани звукови комплекси; (2) изразяване на „незвукови” значения (което е п ъ р в а т а к р а ч к а за построяване на хипотеза за звуко-символичен произход на дадена дума).

Екскерпираните думи могат да бъдат наследници на форми: с пълна редупликация: CV-CV или CṘ-CṘ/CVR-CVR или непълна (пречупена) редупликация: CV-CṘ/CV-CVR или CṘ-C/ CVR-C.

Наблюдават се също случаи, в които може да се говори за древни форми, съдържащи назални сонанти – сричкотворни и несричкотворни: с пълна редупликация: $C\tilde{N}-C\tilde{N}/CVN-CVN$ или непълна редупликация: $CV-C\tilde{N}/CV-CVN, C\tilde{N}-C/CVN-C$.

Тези типове редупликация могат да бъдат наблюдавани и в звуко-подражателните думи, което илюстрира ролята им в ономотопеята. Приведени са български звукоподражателни глаголи, в които дадените модели на редупликация могат да бъдат наблюдавани с минимални дисимилационни изменения:

форми с пълна редупликация $CR-CR / CVR-CVR$: *гър-гѝр-я³, грѝ-гр-я, бър-бѝр-я, бър-бѝл-я, бъл-бѝл-я, мър-мѝр-я, кер-кил-ѝгам, кир-кил-ѝгу; дър-дѝр-я, кър-кѝр-я;*

форми с непълна редупликация $CV-CR / CV-CVR$: *гѝ-гр-я, бѝ-бр-я, бѝ-бл-я, мѝ-мр-я, ку-кур-ѝгу, ки-кир-ѝгу, дѝ-др-я, кѝ-кр-я;*

форми с непълна редупликация $CR-C- / CVR-C$: *гѝр-г-ам, бър-б-ѝкам, бър-б-ѝстя, мър-м-я, дър-д-ѝсим, кър-к-ам.*

В извлечените от речниците лексикални единици, за които предполагаме звуко-символичен ономотопеичен произход, в определени случаи редупликацията не е така очевидна поради извършени закономерни и незакономерни фонетични промени: контаминационни, дисимилационни, а също във връзка с емотивността на лексемите и характерните за тях незакономерни фонетични промени, което е напълно естествено. Приведени са примери на закономерни фонетични промени, които водят до замаскиране на редупликацията. Например в думите, в които редупликантът съдържа задноезичен консонант, могат да бъдат наблюдавани резултати на първа, втора или трета палатализация:

$k - k$	>	$k - \check{c}$	>	$g - g$	>	$g - d\check{z} (\check{z})$	>	$x - x$	>	$x - \check{s}$
		$\check{c} - k$				$d\check{z} (\check{z}) - g$				$\check{s} - x$
		$k - c$				$g - dz (z)$				$x - s$
		$c - k$				$dz (z) - g$				$s - x$
										(в зависимост от ареала)

В думите, образувани още в индоевропейската епоха, може да бъде наблюдавано замаскиране на редупликацията в резултат на промени на задноезичните палатални съгласни k' и g' по правилата на езиците сатем, явили се в думите с редупликация поради експресивния и емотивния характер на звукоизобразителните лексеми:

³ В дадените примери и по-нататък в изследването идентифицираните редулицирани звукови комплекси за по-голяма яснота са отделени с тирета.

$k-k > k-k' / k'-k > k-s / s-k$
 $g-g > g-g' / g'-g > g-z / z-g,$

където впоследствие биха могли да се извършат палатализационни изменения както на веларите, така и на спирантите, в резултат на които редупликациите с *k* и *g* биха могли да получат следния вид:

$k-\check{s} / \check{s}-k / \check{c}-\check{s} / \check{s}-\check{c}$
 $g-\check{z} / \check{z}-g / \check{z}-\check{z} / \check{z}-\check{z}.$

За плавните сонанти са възможни дисимилационни промени в *n* и *j*, а също експресивно развитие в *š* и *č*. В някои случаи се наблюдава промяна на *l* във *v* поради лабиализация.

Изброяването на възможностите за фонетични промени, водещи до замаскиране на редупликацията, показва, че те до голяма степен са прогнозируеми, че осъществените изменения не пречат на разкриване на редупликацията в думите, където тя съществува.

4. КЛАСИФИКАЦИЯ

Екскерпираните лексикални единици, за които предполагаме звуко-символичен (образоподрожателен) произход въз основа на установено наличие на редупликация и изразяване на „незвукови“ значения, разпределяме в групи, в зависимост от обозначаващата конкретна реалия от извънезиковата действителност. Представената класификация трябва да се смята в известна степен за условна. Има лексикални единици, които могат да бъдат отнесени не само към една група. В някои случаи може да се мисли за контаминация на различни звуко-символични образи в една дума. Попадналите в една и съща група думи с редупликация една за друга представляват типологически паралели като онотопеични звуко-символични обозначения. Това е втората крачка в построяването на хипотезата за звуко-символичен произход на думите. Наблюдаваният формално-семантичен паралелизъм свидетелства за неговия неслучаен характер, за пряката връзка между звуковата форма и „незвукото“ значение на лексикалните единици. Всъщност друго обяснение той не би могъл и да получи.

Разбира се, не би трябвало да се изключва възможността сред цитираните примери да са попаднали такива, за които редупликацията на звуков комплекс да е мнима, да е налице всъщност формално съвпадане на част от корена с префикс или суфикс. Поради тази причина за доказване на звуко-символичния произход на всяка отделна дума трябва да се провери и тази възможност.

В някои случаи привеждаме примери от други индоевропейски езици, които могат да бъдат трактувани като типологически паралели, а в

определени случаи и като диахронно тъждествени съответствия на цитираната славянска лексика. Немалка част от тези примери са литовски. Заради архаичността на езика, свързана с отсъствието на генерални фонетични изменения в него, редупликацията в литовските лексеми в по-малка степен се подлага на замаскиране и затова е по-очевидна.

Много от цитираните славянски лексеми не са намерили място в етимологичните речници. За да илюстрираме какъв тип обяснения са получили попадналите в етимологичните речници, в бележки под линия цитираме някои от тях. Типовете обяснения, които дадените думи са получили в етимологичните изследвания и преди всичко в етимологичните речници, могат да бъдат обобщени по следния начин:

(1) Много от лексикалните единици в речниците са представени като „неясни”, „трудни”, „тъмни”.

(2) За някои от тях е предложена само формална реконструкция и/или са посочени съответствията в родствените езици, без да е обяснен типът мотивираност и да се реконструира мотивиращият семантичен признак и първоначално значение.

(3) Дори и да е представена някаква семантична реконструкция, много често отсъстват семантични паралели, които да доказват нейната вероятност.

(4) Тъй като в думите не е видяна редупликацията, в тях нерядко се отделят афикси, чието значение остава необяснено или се посочва като „странно”, „неясно”.

(5) Поради формалното съвпадане със звукоподражания някои от цитираните думи са отнесени към етимологични гнезда на звукоподражателни думи независимо от това, че изразяваните от тях „незвукови” значения трудно биха могли да бъдат обяснени като производни от „звукови” значения.

(6) Поради несъобразяването с възможността за независим произход на звукоподобни думи с тъждествена форма понякога е налице смесване на етимологични гнезда на омонимични звукоподобни думи.

(7) Също и несъобразяването с възможността за формална вариативност (свойствена на звукоподобните думи и несвойствена на обикновените думи) води до отнасяне на семантично тъждествени думи с близки форми, различията между които не могат да бъдат обяснени с фонетичните закони, към различни етимологични гнезда.

(8) Несъобразяването с формалната вариативност на звукоподобните думи води до създаване на хипотези за контаминация на различни думи, без да се търсят предпоставки за нейното осъществяване.

(9) За редица думи се сочи, че са заемки от други езици, независимо от това, че съществуват и лингвистични, и екстралингвистични данни, които противоречат на такива хипотези.

4.1. НАЗВАНИЯ НА МАЛКИ ТОПЧЕСТИ (ОВАЛНИ) ПРЕДМЕТИ

(Ще цитираме някои от представените в дисертацията лексикални единици с редупликация, без да посочваме източниците откъдето са екцерпирани поради ограниченията на обема на автореферата.)

4.1.1. ОБЩИ НАЗВАНИЯ НА ТОПЧЕТА, БУЧКИ, МАЛКИ ПРЕДМЕТИ С ОВАЛНА ФОРМА – чеш. *bat-bul-e* ‘нещо кръгло’, укр. диал. *бом-буль-ка* ‘малък топчест предмет’, бълг. диал. *бум-бал-ѐс* ‘топчест’, доллуж. *bot-bol-ickaty* ‘възлест’, рус. диал. *га-гáр-ышки* ‘малки топчета’, бълг. *nú-пол-ец* ‘валчесто тяло’, бълг. *ши-ш-ка* ‘топка’, рус. *ши-ш-ка* ‘всякакъв вид отделно или сраснало се с нещо топче’ и др.

Ср. с: лит. диал. *buř-bul-as* ‘топче, парче’, *bam-bòl-ikas* ‘предмет с овална форма, топче’, лит. *gù-gul-as* ‘топче’, *kar-kól-as* ‘топче’, *kañ-kal-as* ‘овален предмет, топче’, *kun-kól-as* ‘топче’, *kun-kùl-is*, *kuñ-kal-as* също, рум. *go-gol-oi* ‘малък топчест предмет’, *go-gon* ‘също’, стгр. *γο-γγύλ-ον* ‘нещо заоблено’, *γο-γγύλ-ος* ‘топчест’ и др.

4.1.2. НАЗВАНИЯ НА ПЪПКИ, КЪЛНОВЕ, ПЛОДОВЕ, СЕМЕНА И ЦВЕТЧЕТА НА РАСТЕНИЯ

4.1.2.1. Названия на шишарки на растения – укр. *бі-б-ки* ‘плодове на хвойна’, срхр. *bu-br-eg*, *bu-br-ek* ‘strobilus, плод на хвойна’, бълг. диал. *бар-бóн-ка* ‘хвойнов плод’, укр. диал. *бур-б-а* ‘кръгли шишарки на растение’, стпол. *gru-czól (pinelowy)* ‘шишарка на иглолистно дърво’, бълг. диал. *кар-кал-ѐга*, *ка-кал-яшка* ‘, *ко-кор-áда* ‘шишарка’, укр. *ку-кур-úза* ‘плодове на иглолистно дърво’, рус. диал. *кúр-к-и* ‘плодове на иглолистни дървета’, срхр. *nú-núль-ица* ‘плод на хвойна’, бълг. *ши-шáр-ка* ‘плод на иглолистно растение’, диал. *ши-кал-ка* ‘шишарка на бор и ела’ и др.

Ср. със: стгр. *кó-ккал-ос* ‘шишарка’, лит. *bur-buol-ė*, *gur-g-ùtis*, *kan-kór-ežis*, *kìr-k-užė*, *kuř-k-užė*, *kan-kól-as* ‘шишарка’.

4.1.2.2. Названия на малки твърди топчести плодове на растения и образувания върху тях – срхр. *ba-bùr-a* ‘galla’, стчеш. *bu-bl-énka* ‘galla’, бълг. диал. *дю-дюл-ка* ‘жълъд’, *кра-кал-ѐшка*, *ка-кал-яшка* ‘шикалка’, словен. *ši-š-ka* ‘galla’, бълг. *ши-кал-ка* ‘образуване като орех върху дъбови клонки’, диал. *ши-кл-а* ‘жълъд; шикалка’, срхр. *ши-шàр-ица* ‘galla’, бълг. диал. *ши-шáр-ка* ‘топче на дъбови листа’ и др.

4.1.2.3. Названия на плод на царевица – бълг. диал. *бó-бул-и* ‘царевица’, *гу-гул-и* ‘също’, *ду-дул* ‘неоронен царевичен кочан’, *ка-кар-е* ‘малък мамул царевица’, *ма-мул* ‘царевица’, *мо-мор-óзъ* ‘също’, сръб. *ти-тùр-из* ‘царевица’, укр. *ши-ш-ка* ‘царевичен кочан’, бълг. диал. *шу-шур-áга* ‘оронен кочан царевица’ и др.

Ср. с: лит. *кан-кór-еžis* ‘кочан царевица’, *bur-buol-ẽ* ‘също’.

4.1.2.4. Названия на картофи и други подобни растения – укр. диал. *бом-буль-ка*, *бом-бов-ка* (<**бом-бол-ка*) ‘картоф’, пол. диал. *bała-bon*, *bała-bun*, *bała-ban*, *bała-baj-ka* ‘също’, укр. диал. *бара-бул-я*, *бара-бóн*, *бара-бóл-я*, *бала-бур-ка* ‘също’, пол. диал. *gara-gol-a*, укр. диал. *кара-кул-я* ‘картоф’, пол. диал. *тар-тол-акi* ‘вид картофи’ и др.

Ср. с: лит. диал. *рим-р-ùтè* ‘картоф’, стгр. *βολ-β-ός* ‘лук’, лат. *bul-b-us* ‘луковица; клубен’.

4.1.2.5. Названия на бобови растения – бълг. *бо-б* ‘бакла, Faba’, рус. диал. *бу-б-а* ‘грахово зърно’, пол. *bo-ber* ‘боб, Vicia faba maior’, горлуж. *bo-br*, *bo-bjer*, *bo-br-ik* ‘Phaseolus; Vicia faba’, бълг. *ба-бур-чè* ‘фасул, бял боб’, укр. диал. *бóм-бель* ‘боб’ и др.

Ср. с: ятвяж. *ke-ker-is*, прус. *ke-cker-s* ‘грах’, лат. *ci-cer* ‘нахут’.

4.1.2.6. Названия на дребни плодове – горлуж. *бо-бл-а* ‘зърнест плод’, чеш. *bo-bul-e* ‘също’, словаш. *bo-bul'a* ‘също’, бълг. диал. *бо-бол-ка*, ‘черница’, *бъм-бул-къ* ‘вид синя слива’, доллуж. *bat-bul-e* ‘вид продълговати круши’, укр. *бам-бáр-а* ‘сочен зърнест плод’, пол. диал. *bat-bur-y* ‘вид ябълки’, чеш. диал. *ga-gal-ka* ‘недоразвит плод на круша’, бълг. диал. *гла-гор-úна* ‘плод на глог’, *пу-пул-ига* ‘вид бяло грозде’, бълг. *гъм-з-а* ‘сорт грозде и вино’, старочеш. *še-šel-atka* ‘вид круши’ и др.

Ср. със: рум. *go-gop-eje* ‘малки топчести сливи’, гр. *ко-кар-ι* ‘арпаджик’, диал. *кор-кар* ‘арпаджик’ и др.

4.1.2.7. Названия на (малки) тиквени растения – укр. диал. *гор-гóн-ка* ‘сорт тиквички’, бълг. диал. *гръ-гул-я* ‘крагуна’, *дзán-дзар-а* ‘кратунка за украса’, *цá-цар-ка* ‘вид дребна кратуна’, укр. диал. *мар-м-úза* ‘вид малки дини’, и др.

4.1.2.8. Названия на семена на растения – рус. диал. *бу-буч-ка* ‘едро семе’, срхр. *bo-bor-uška* ‘семка от борова шишарка’, *gu-gol* ‘къклица’ рус. диал. *гú-гр-а* ‘овес’, *пу-п-ушек* (*пу-пуш-ек*) ‘семе на растение’, бълг. *кръ-кл-ика* ‘дива къклица’, *къ-кл-ица* ‘Agrostemma githago’ и др.

Ср. със: стгр. *кó-ккал-ос* ‘семе от елхова шишарка’.

4.1.2.9. Названия на цветчета и плодове на тревисти растения, обикновено с топчеста форма – чеш. диал. *bu-bl-ina* ‘*Trollius europaeus* L.’, срхр. *bu-boj* ‘лютиче’, бълг. диал. *бу-бор-ак* ‘лайкучка’, белорус. диал. *бўр-бал-ка* ‘жълта водна лилия’, укр. диал. *бара-боль-кі* ‘лютиче’, пол. *bo-br-ek* ‘детелина’, рус. диал. *го-гъл-ечки* ‘топчести цветове на детелина’, словен. диал. *mr-mol-ika* ‘*Trifolium agarium*’, срхр. *mr-mul-jika* ‘*Trifolium campestre*’, рус. диал. *на-п-ки* ‘цветове на растението *Trifolium pretense* L.’, чеш. диал. *še-šel* ‘зародиш на детелина’ и др.

Ср. с: лит. диал. *bur-bù-lis* ‘раст. *Trollius europaeus* L.’.

4.1.2.10. Названия на млад завръз, кълнове, пъпки на растения, семенни кутийки – доллуж. *bu-bl-išk* ‘пъпка на растение’, укр. *бў-бл-ях* ‘също’, пол. *bul-bil-a* ‘пъпка с форма на луковичка, която израства в основата на листото’, укр. диал. *бам-бўль-ки* ‘цветни пъпки’, горлуж. *bot-bjel* ‘млад плод на круша’, рус. диал. *ба-бўр-ка* ‘цветна пъпка’, кукел-ѐк ‘също’, *пў-пор* ‘пъпка на цвят или листо’, стпол. *го-гъл-ка* ‘млад завръз на овошка’, *gu-gul-a* ‘плод на малина, още не узрял, леко порозовял’, бълг. *по-пўн-ец* ‘цветна пъпка’ и др.

Ср. с: лит. диал. *but̃-bur-as*, *put̃-pur-as* ‘пъпка (на дърво)’, *bat-bõr-ė* ‘неразцъфнал цвят’, *bur-buol-ė*, *but̃-bul-as*, *kar-kal-iũkas*, *pur-puol-ė*, ‘пъпка на растение.

4.1.2.11. Названия на семенни шушулки на растения и други плодове и предмети с подобна форма – сръб. *bà-bur-a* ‘сорт едър месест пипер’, рус. диал. *ба-бер* ‘раст. *Capsicum annuum* L.’, пол. диал. *ba-bel* ‘ледена шушулка’, бълг. диал. *ши-шар-ка* ‘шушулка на бобови растения’, *шущул-къ* ‘чушка; ледена висулка на покив’ и др.

4.1.3. НАЗВАНИЯ НА ПРЕДМЕТИ С ТОПЧЕСТА ФОРМА ОТ ЕЖЕДНЕВНИЯ БИТ НА ЧОВЕКА

4.1.3.1. Названия на изделия от тесто – доллуж. *ba-b-a* ‘сладкиш или хлебче с кръгла форма’, словаш. *ba-b-a* ‘изделие от тесто’, укр. диал. *бала-бóш-ки* ‘дебели кръгли курабийки’, рус. диал. *бала-бóл-ка* ‘малка козуначена кифла’, укр. диал. *бо-бáль-ки* ‘кльоцки’, рус. диал. *го-гўл-я* ‘вид несолени курабии’, бълг. диал. *пу-пул-ė* ‘малка питка (две хапки) за задушница’ и др.

Ср. също с: лит. *kù-kul-is* ‘варено топче от тесто или настъргани картофи; пита хляб’, *kan-kól-as* ‘също’.

4.1.3.2. Названия на топчета в храна, върху дрехи, в прежда, във вълната на животно – срхр. *bu-bùl-ica* ‘възел в прежда’, бълг. диал.

бум-бъл ‘завалини топчета по дреха, които се появяват от носене’, рус. диал. *бала-бъл-ка* ‘топка сплътена вълна на животно, заедно с мръсотията’, *го-гъл-бя* ‘топчета брашно в течен овесен разтвор за палачинки и в самите палачинки’, бълг. диал. *га-гъл-ка* ‘нечистотия под опашката на овцата, подобна на топка’, *га-гъл-кя* ‘надебелено място на нишка’, укр. диал. *ган-гъл-ики* ‘топчета от испражнения в козината на животно’, рус. диал. *ко-кър-ки* ‘малки топчета в млякото, които се образуват във вимето на кравата’, бълг. *ма-мъл-ки* ‘малки топчета в прежда, неразтънени както трябва; брашнени топчета във вода’ и др.

Ср. също с: лит. диал. *buĩ-bul-as* ‘голям възел’, *guĩ-gul-as* ‘възел’, *kuĩ-kul-as* ‘топче от заплетена прежда, вълна’, *gar-gal-as*, *gur-gól-as*, *gũr-g-a*, *puĩ-pur-as* ‘възел или удебелено място в прежда’, *buĩ-bur-as* ‘удебелено място в прежда’, *guĩ-gul-as* ‘топче (например в прежда)’.

4.1.3.3. *Названия на топчета пръст, мръсотия и др.* – рус. диал. *бур-дъл* ‘топче замръзнала мръсотия’, бълг. диал. *гър-вол-ек* ‘замръзнали топчета мръсотия’, рус. диал. *глы-за* ‘твърда буца и топка пръст, лед и т. н.’, доллуж. *gru-zl-a*, *gru-zl-a* ‘буца (пръст)’, пол. *gru-zel*, *gru-zl-a*, диал. *gru-ziel*, *gru-zol* ‘топче’, *gru-źl-a* ‘топче пръст’, рус. диал. *крó-каль-цы* ‘замръзнали буци пръст на пътя’, *ко-кър-а* ‘буца (пръст, сняг и т.н.)’, *хо-хр-як* ‘замръзнала конска фекалия’, бълг. диал. *кар-кал-яшка* ‘топче от хляб’ и др.

Ср. също с: лит. *gũ-gul-as* ‘топче, буца’.

4.1.3.4 *Названия на мехури (по кожата и във водата)* – бълг. диал. *бър-бон-ка* ‘мехурче’, стчеш. *bu-bl-énka*, диал. *bu-dl-inka* ‘мехур’, словаш. диал. *bu-bl-ina*, срхр. *bu-bl-inka* ‘мехур във вода’, *bu-bòl-ica* ‘мехур, пришка’, белорус. *бэм-баль* ‘мехур след изгаряне’, стпол. *bot-bel*, *ba-bol* ‘мехур; кухня в отливка’, *pa-pyl* ‘мехури по тялото’, бълг. диал. *бум-бул-и* ‘мехури’, пол. диал. *bur-bul-ka*, *bur-bul-ka* ‘мехур’, рус. диал. *бур-бул-ка* ‘мехур на водна повърхност’, *бур-дъл* ‘мехур, пришка’, *бур-дъл* ‘мехур на повърхността на вода’, белорус. *бур-бал-ка*, *бур-баў-ка* ‘водно мехурче’, *бул-дыр*, *бур-дыр* ‘също’, бълг. диал. *бръм-бул* ‘воден мехур’, укр. диал. *вор-вил* ‘мехур на кожата’, рус. *вол-дырь* ‘също’, срхр. *go-gol-ak* ‘мехур’, бълг. диал. *гън-гал* ‘водни мехури’, бълг. диал. *пам-нур-че* ‘мехурче във вода’, *нён-нур* ‘мехур’, *ну-нур-ка* ‘пъпка’, рус. диал. *нў-пор*, *нў-пыр* ‘пришка на тялото’, и др.

Ср. също с: лит. *buĩ-bul-as*, *bũm-bul-is*, *bũr-bul-as*, *kuĩ-kal-as*, *kun-kāl-as*, *kun-kól-as* ‘мехур’, *kuĩ-kul-as* ‘мехур в кипяща вода’, *guĩ-gul-as* ‘мехур във вода’, лат. *pa-pul-a* ‘пъпка, пришка’.

4.1.3.5. НАЗВАНИЯ НА ИЗПЪКНАЛОСТИ

4.1.3.5.1. Названия на отоци, подутини по тялото – срхр. *bó-b-a* ‘малка брадавица на главата, например при пуйки’, рус. диал. *бу́-ба* ‘подутина, болно място’, горлуж. *bot-bl-a* ‘продълговат оток, цицина’, доллуж. *bot-bol-ica* ‘продълговат оток’, бълг. *брь-бон-ка* ‘подпухнало от ударено, цицина’, бълг. диал. *вър-гл-а* ‘цицина на главата’, рус. диал. *гур-гъл-я* ‘подутина на тялото’, укр. диал. *гур-гъл-я*, *гор-гól-я* ‘брадавица’, пол. диал. *gul-g-a* ‘подутина’, стпол. *gru-zol*, диал. *gru-zel*, *gru-zel* ‘glandula, жлеза’, пол. *gru-czol* ‘glandula, жлеза’, бълг. *гъ-гъ-ѐц* ‘подутина на тялото’, рус. диал. *гу-гъл-я* ‘подутина на главата от ударено’, словен. *tra-mor-ica* ‘подути жлези; болезнени циреи’, бълг. диал. *чу́-чул-а* ‘подутина на главата’, *чу́-к-а* ‘голяма подутина по тялото от удар’, рус. диал. *кол-к* ‘костен израстък под рога на крава или бик’ и др.

4.1.3.5.2. Названия на израстъци върху растения – словаш. диал. *bot-bol-es* ‘израстък, подутина’, белорус. диал. *бóм-бля* ‘израстък’, укр. диал. *гур-гъл-а*, *гор-гól-я* ‘объл израстък на стъблото на дърво’, бълг. диал. *вър-гъл-а* ‘върга на дърво’, укр. диал. *коро-къл-я* ‘объл израстък на ствола на дърво’, укр. диал. *мар-мъл-ь* ‘объл израстък на ствола на дърво’, бълг. диал. *пам-нурь* ‘израстък, подутина на дърво’ и др.

4.1.3.5.3. Названия на възвишения върху земната повърхност – срхр. *bi-biŭ-ica* ‘купчина пръст; хълм’, укр. диал. *бур-бел-ок* ‘връх’, бълг. диал. *га-гъл’-ка* ‘издигнато място в градина, нива, ливада’, *гар-гъл-ка* ‘издигнато място в нива, градина, ливада от камъни или пръст’, *кү-кл-а* ‘възвишение’, *къл-к-а* ‘хълм’, словен. *kòl-k* ‘издатина на скала; връх на планина’, бълг. *чю-кл-а*, *чю-кър-а* ‘каменист връх’, чеш. диал. *ку-čer-а* ‘връх’, бълг. диал. *нүм-пал* ‘могила от пясък в дере’ и др.

Ср. също с: лит. диал. *gu-gà* ‘объл израстък на дърво; изпъкналост; гърбица’, *gun-gur-ŭs* ‘цицина’, *gùn-gl-ė* ‘цицина, объл израстък, подутина’, *gu-gur-ŭs* ‘връх на хълм’, *gau-gar-as* ‘връх на хълм’, *kau-kar-as* ‘хълм; връх на хълм’, стгр. *γάγ-γλ-ιον* ‘бучка (рак) под кожата; жлеза’.

4.1.3.6. Названия на екскременти от овце, кози и др. – пол. *bo-b-ek* ‘екскременти от овца, коза, заек и др.’, стчеш. *bo-b-ek* ‘овчи екскременти’, бълг. диал. *бар-бон-ка* ‘екскременти от дребен рогат добитък или заек’, укр. *балá-буш-ка* ‘топче от животински испражнения’, доллуж. *bo-bul-e* ‘екскременти от овца, коза’, рус. диал. *га-гър-ышки* ‘овчи испражнения’, бълг. диал. *кар-кал-яшка* ‘овче или козе испражнение’, *ши-кал-ка* ‘изпражнения на овца, коза; испражнения на мишка’ и др.

4.1.3.7. Названия на личинки, ларви, паишули – срхр. *bi-b-a* ‘пашкул’, словен. *bí-b-a* ‘пашкул; личинка’, *go-ger* ‘личинка на молец’, пол. *bo-bów-ka* (*bo-b-ówka*) ‘личинка на муха’, рус. диал. *ку-кол-ка* ‘личинка на мравка’, бълг. *ку-куль* ‘пашкул’, *ма-муль* ‘пашкул на копринена буба’, укр. диал. *мар-миш-ка* ‘личинка на вид комар’ и др.

4.1.3.8. Названия на камъчета, игрални топчета – срхр. *bó-b-a* ‘малко камъче’, белорус. *ба-б-ка* ‘костица за игра’, бълг. диал. *бър-бул-е* ‘стъклено топче за игра’, *вър-гул-ка* ‘объл камък’, пол. *gła-z* ‘обикновен камък’, струс. гла-з-окъ ‘шлифовано от водата камъче’, бълг. диал. *кър-къл-янка* ‘стъклено топче за игра’, рус. *ши-ш-ка*, *шá-ш-ка* ‘ашик, игрална кост’, и др.

Ср. също с: санскр. *çar-kar-aḥ* ‘камък’, пракр. *ka-kkar-a-*, лат. *cal-cul-us* ‘камъче’, стгр. *крó-к-η*, *кро-кál-η* ‘овално гладко камъче на брега на море или река’.

4.1.3.9. Названия на хайвер (от риба, рак, жаба) – срхр. *bó-b-a* ‘хайвер от рак’, укр. диал. *гала-гán* ‘хайвер от бяла риба’, рус. диал. *кле-к* ‘хайвер от жаба’, словен. *krâ-k* ‘хайвер от жаба’, срхр. *mr-moḷ-ak* ‘хайвер от жаба’, рус. диал. *пу-п-кí* ‘хайвер от риба’ и др.

Ср. също с: лит. *kur-kul-aĩ* мн. ч. ‘хайвер от жаба’.

4.1.3.10. Названия на риболовна плувка – рус. диал. *бала-бóл-ка* ‘кръгла риболовна плувка’, *бара-бóш-ка* ‘риболовна плувка’, *бо-бáш-ка* ‘риболовна плувка’, *го-голь* ‘риболовна плувка’, укр. диал. *гала-гán* ‘плувка на рибарска мрежа’ и др.

4.1.3.11. Названия на топчест завършек на тояга – рус. диал. *бала-бóл-ка* ‘тояга с топчест завършек’, *ко-кóв-ка* ‘топчест завършек на дръжката на дървена лъжица’, бълг. диал. *го-гол-úца* ‘тояга с естествена топка на края’, доллуж. *kul-k-a* ‘топче на карфица’ и др.

Ср. също с: лит. *butĩ-bul-as* ‘топчест завършек на тояга’, *but-bõl-as*, *gar-gõl-as*, *gur-gõl-as* ‘топчест завършек на тояга, бастун’.

4.1.3.12. Названия на копчета, бутони, мъниста – срхр. *bó-b-ak* ‘стъклено мънисто; зърно в броеница’, доллуж. *bi-bl-in* ‘копче’, пол. *gi-z*, сппол. *gą-z* ‘голямо копче’, бълг. диал. *кó-кал-че* ‘копче’, рус. диал. *пý-п-ыш* (*пý-пыш*) ‘малко копче, бутон’ и др.

4.1.3.13. Названия на дребни монети – чеш. *ba-b-ka* ‘дребна монета’, укр. *гала-гán* ‘стара медна монета’, рус. диал. *го-гл-иха* ‘старинна медна

монета', стчеш. *du-d-ek* 'полска монета, попаднала в Чехия', рус. диал. *кó-кур* 'грош, дребна монета' и др.

4.1.3.14. Названия на кълбета конци, прежда – рус. диал. *ба-бóш-ка* 'малко количество прежда на вретено', *ку-кóв-ка* 'прежда на вретено', бълг. диал. *ку-кур-у́жка* 'навитата на цев прежда за тъкане' и др.

4.1.3.15. Названия на анатомични органи с топчеста форма – сръб. *bù-b-ac* 'бъбрек; стомах на домашна птица', срхр. *бу̀-бал-о* 'анат. бъбрек', срхр. *bu-br-eg, bu-br-ek* 'анат. бъбрек', *bù-br-ežak* 'стомах на птица', хърват. *bum-br-eg*, бълг. *бъ̀-бр-ек*, диал. *бу̀-бр-ек* 'анат. бъбрек', словен. *bu-br-eg*, рус. диал. *бу-бр-éг* 'бъбрек на животно', пол. *gru-czol* 'анат. glandula' и др.

Ср. също с лит. *kan-kór-ežis* 'надбъбречна жлеза'.

4.1.3.16. Названия на други малки топчести предмети – срхр. *bo-bùl-ica* 'хапче', пол. диал. *ba-bol* 'засъхнали секрети в носа', рус. диал. *бур-бол-ка* 'тежест за опъване на конците (при работа на тъкачен стан)', укр. диал. *бом-бу́ш-ка* 'капка роса', горлуж. *bot-bl-a*, 'топка', укр. *гур-гу́л-я, гур-гу́л-а, гор-гóл-я* 'бомбе на обувка', укр. диал. *мар-мул-ок* 'дървено яйце за игра; брус за точене на коса', доллуж. *ho-chol* 'сопол' и др.

4.1.4. НАЗВАНИЯ НА НЕЩО СЪВСЕМ МАЛКО, НЕЗНАЧИТЕЛНО – срхр. *go-goł* 'миг', бълг. *шу́-ш-ка* 'нещо съвсем малко', разг. *ню-ню́* 'нещо съвсем малко', рус. диал. *пу́-пел* 'малък къс, нисък (за човек, гъба)', *пу́-пл-ушек* 'също', бълг. диал. *пу-пул-é* 'прякор на дребен човек', рус. диал. *че-ч-и́нка* 'прашинка, трошичка' и др.

4.2. ХИПОКОРИСТИЧНИ НАЗВАНИЯ И ОБРЪЩЕНИЯ КЪМ ЧОВЕК, ЛЮБИМО СЪЩЕСТВО – пол. *bo-bo* за малко дете, рус. диал. *бу́-б-ик* гальовно обръщение, *за-зу́л-ина* 'обичана жена; любовница', *ку́-кол-ка* гальовно обръщение към жена, *ма-мóн-я* 'мил, любим; мила, любима', *мор-мул-ёнок* 'мил, любим', бълг. диал. *мóр-мул-че* 'дете в утробата на майка си', рус. диал. *пу-пы́р-ыш* 'дете', белорус. *ца-ца́н-ка* 'мила, скъпа вещь', бълг. разг. *чо-чи, шу-ши, шу-шул-че, шу-шон-че* гальовно обръщение към любимо същество и др.

Ср. с: лит. гальовно *bùt-bul-is, pur-puol-iùkas, putĩ-pur-as* за малко дете, *pi-p-ùtis* гальовно обръщение към любимо същество.

4.3. НАЗВАНИЯ НА ВИСУЛКИ, ДРЕБОЛИИ, ДРЪНКУЛКИ – рус. диал. *ба-бу́ш-ка* 'дреболия, нищо не струваща вещь', словаш. диал. *brm-bol-ec* 'малък топчест предмет, който виси, закачен на нещо', чеш. *bu-bl-ina*

‘дреболия’, белорус. *бам-бэл-ак* ‘пискюл’, доллуж. *bam-bul-ka* ‘реса на лешниково дърво’, рус. диал. *вáp-вóр-ка* ‘висулка, пискюлче’, укр. диал. *гón-дзоль* ‘висулка, дрънкулка, дреболия’, стпол. *gor-gul-ik* ‘украшения за женски яки’, укр. диал. *ку-кур-мéнти* ‘украшения за коса’, чеш. диал. *ti-mr-a* ‘дреболия’, бълг. диал. *мар-мар-ък* ‘название на каква да е част от всякакъв уред’, *пъ-пур-лиги* ‘дребни неща’ и др.

Ср. с лит. диал. *buř-bul-as* ‘нещо маловажно’

4.4. НАЗВАНИЯ НА ПАРЧЕТА ОТ НЕЩО (ОТСЕЧЕНИ, ОТРЯЗАНИ), МАЛКО КОЛИЧЕСТВО ОТ НЕЩО – срхр. *bu-bl-a* ‘бучка, парче’, рус. диал. *ба-бáй-ка* ‘късо парче дърво или метал’, пол. диал. *gru-zel* ‘парче (тухла)’, русск. диал. *де-дюл-я* ‘голямо парче хляб’, *кíль-к-а* ‘кръгче, парченце’, *кло-чь* ‘късо парче дърво’, чеш. *klů-c-ek* ‘отрязък (от плат), парцалче’, *ku-č-e* ‘парче’, диал. *kla-mol* ‘парче’, рус. диал. *че-чул-я* ‘краешник’, *тá-турь* ‘парче дърво’, бълг. диал. *пúм-пал* ‘дебело късо дърво’ и др.

4.5. НАЗВАНИЯ НА ГОЛЕМИ, ГРУБИ ПРЕДМЕТИ – белорус. *бэм-балъ* ‘нещо много натегнато, голямо’, бълг. диал. *ба-бáн-чес* ‘голям, обе-мист’, *бú-бр-ес* ‘пълен в лицето’, укр. диал. *бам-бур-á* ‘едър груб предмет’, чеш. *bam-bul-a* ‘кръгло лице’, срхр. *bo-bol-icé* ‘голямо количест-во’, бълг. диал. *гáн-гар-ица* ‘едра пуканка’, *ши-шёр-ес* ‘за предмет – едър и заоблен’, разг. *тан-тур-ест* ‘голям, несъразмерен, тромав (за човек, за вещь)’, укр. диал. *па-пул-я* ‘пълен месец, дебела муцуна’ и др.

4.6. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ НЕЩО ЛОШО

4.6.1. НАЗВАНИЯ НА ВЕХТОРИИ, ПАРЦАЛИ, ДРИПИ, ЗАХВЪРЛЕНИ ВЕЩИ, НЕКАЧЕСТВЕНИ ПРОДУКТИ – пол. *gal-gan*, диал. *gal-kun* ‘парцал; вещь без стойност’, укр. диал. *джин-джир-íха* ‘мрежа с дупчици’, бълг. диал. *пър-п-ан* ‘окъсан’, *о-пър-п-ам* ‘правя нещо да стане на дрипи, да се окъ-са’, бълг. *пар-цáл*, диал. *пар-тáл* ‘парцал’, *пар-пал-ák* ‘парцали’, рус. диал. *хоро-хор-ки* ‘парцали’, *хо-хóр-ье* ‘вехтории’, *ха-хул-ка* ‘парцал’, *шу-шúль-ки*, *шú-шер-а* ‘стари дрипи’ и др.

Ср. също със: стгр. *у́эл-γ-η* ‘износени дрехи’, лит. *mar-mal-aĩ* ‘изпокъ-сани стари дрехи, парцали’, *кай-кал-ас*, *куй-кал-ас* ‘изпокъсани дрехи, парцали’ и др.

4.6.2. НАЗВАНИЯ НА БОКЛУК, ОТПАДЪЦИ, СЕКРЕЦИЯ, МРЪСОТИЯ – пол. диал. *be-bl-u* ‘помия’, рус. диал. *глы-з-а* ‘локва от редки испражнения на животно’, *дú-дарь* ‘боклук’, укр. диал. *ма-мр-óта* ‘отпадъци, които се получават при преработка на нефт’, *хú-хр-и* ‘вътрешности (на риба)’, бълг. диал. *шú-шл’-ак* ‘боклук’ и др.

4.6.3. НАЗВАНИЯ НА ЛОША ХРАНА, НАПИТКИ – рус. диал. *бе-бѣн-я* ‘течно ядене, бърканица’, *бала-бѣл-ка* ‘течна храна за крава с брашно и хранителни отпадъци’, *го-гѣль-ка* ‘течно ядене от овесено брашно и мазнина’, пол. *bim-ber* ‘водка, приготвена нелегално, по примитивен домашен начин’, диал. *ber-bel-ucha*, *be-bel-ucha* ‘водка с лошо качество; домашна водка; течна храна, буламач’, укр. диал. *кан-дѣѣр* ‘рядка каша’, бълг. диал. *мър-мал-я* ‘качамак’ и др.

Ср. също с: лит. диал. *biř-bal-as* ‘лоша бира, квас’, *biř-bal-ė* ‘домашна водка (лоша)’, *gur-gđl-ė* ‘водка’, *kar-kl-inė* ирон. ‘домашна водка’, *kur-kal-ŷnė* ‘обикновена (лоша) каша’, *mař-mal-as* ‘лошо ядене, буламач’, рум. *car-cal-ėte* ‘напитка от вино, сироп и газирана вода’.

4.7. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ НЕЩО КРИВО, КРИВА ЛИНИЯ ИЛИ ПРИЗНАК ‘КРИВ’

4.7.1. ОБЩИ НАЗВАНИЯ ЗА КРИВИНА, КРИВА ЛИНИЯ, ПРИЗНАК ‘КРИВ’ – бълг. диал. *гър-чел* ‘гънка, бръчка’, *кър-кол-ица* ‘лъкатушна линия, зигзаг’, словаш. *kl'u-k-aty* ‘крив, огънат’, горлуж. *klu-k-aty* ‘изкривен, огънат’, чеш. *kli-k-aty* ‘извилист, изкривен (няколко пъти)’, горлуж. *ko-kul-a* ‘завой, криволица; кука’ и др.

Ср. също с: лит. *gũn-g-a*, *gũn-gar-a*, *gun-gur-ŷs* ‘кривина’, *gun-gar-aĩnis* ‘нещо криво’.

4.7.2. НАЗВАНИЯ НА КРИВИ ПРЪЧКИ, КУКИ И ДРУГИ КРИВИ ПРЕДМЕТИ – бълг. диал. *гѣ-г-а* ‘дълга пръчка на овчар, с желязна кука на единия край’, *гѣ-г-а* ‘тояжка с кука на единия край’, *га-гѣль* ‘кука’, срхр. *gũ-gal-ė* ‘дървен крак’, рус. диал. *го-гѣл-ечка* ‘огънатият край на бастун’, *крѣ-каль-цы* ‘двата странични летви на шейната’, словин. *kar-kul-eca* ‘пръчка, огъната от единия край’, рус. диал. *ко-кѣл-и* ‘несръчни ръце’, *ко-чер-гѣ* ‘пръчка с огънат край’, доллуж. *ko-kul-a* ‘скоба’, словен. диал. *ѣа-klj-a* ‘извита част на прозорци и врати за затваряне’, *ѣа-kar* ‘пръчка с огънат край’, стчеш. *ѣе-ѣул-е* ‘фиданка на лоза’ и др.

Ср. също с: лит. *krã-k-ė* ‘крива пръчка’, *krã-k-as*, *krė-kl-as*, *kró-kl-is*, *ge-gn-ė* (*ge-g-nė*) ‘сглоб на покрив’.

4.7.3. НАЗВАНИЯ НА НЕЧЕТЛИВО ПИСАНЕ – пол. диал. *bziu-bz-iać* ‘писа нечетливо’, *gry-gol-u* ‘криволици, нечетливо писане’, бълг. разг. *гер-гел-ици* ‘нечетливи букви’, рус. *кара-кул-и* ‘нечетливи, небрежно написани букви’, пол. диал. *kara-kul-u* ‘нечетливо писане’, словен. *kljũ-k-a* ‘нечетливо написана буква’ и др.

4.7.4. НАЗВАНИЯ НА КРИВИ ДЪРВЕТА, ЧЕПАТИ, РАЗКЛОНЕНИ ПРЪЧКИ, КЛОНИ – укр. *гор-гол-ястий* ‘чепат, разклонен’, бълг. диал. *дзер-дз-é* ‘неокастрена пръчка’, рус. диал. *кор-кол-ятый* ‘чепат, разклонен’, *ко-кóр-а* ‘неокастрено, чворесто парче дърво’, *ко-кл-як* ‘чепат дънер на дъното на река’, срхр. *ку-кр-ичаст* ‘(за дърво) криво, недоразвито’ и др.

4.7.5. ДУМИ СЪС ЗНАЧЕНИЯ ‘КЪДРАВ’, ‘КЪДРИЦИ’ – бълг. диал. *гъ-гр-ав* ‘къдрав’, срхр. *гр-гуль-ица* ‘кичур коса’, *gr-gur-ov* ‘къдрав (за коса)’, бълг. диал. *ду-дул-а* ‘къдрица’, *ку-кур-áv* ‘къдрав’, словен. *ко-кор-а* ‘къдрица’, стчеш. *ки-čer-а* ‘къдрав човек’, словен. *ко-čêlj* ‘къдрав човек’, рус. *кур-ч-авый* (*кур-чав-ый*) ‘къдрав’ и др.

4.8. НАЗВАНИЯ НА ДЪЛГИ И ВИСОКИ ПРЕДМЕТИ – укр. диал. *бай-бáр-á* ‘дълъг пастирски камшик; прът, тояга’, пол. диал. остар. *кгу-к-а* ‘патерица’, бълг. *ко-кíл-и*, диал. *пъ-пъл-юга* ‘тояга, сопа’, *cho-chl-a* ‘прът на рибарска мрежа’, хърв. остар. *štrklja* (**s-кър-къл-ја*) ‘кокила’ и др.

Ср. също с: лит. *kar-kõn-as* ‘пръчка, тояга, гега’, *kir-kāl-as*, *kir-kāl-is* ‘кокила; патерица’.

4.9. НАЗВАНИЯ НА ДЕЙСТВИЯ И ТЕХНИ РЕЗУЛТАТИ. Обща особеност на всички названия на действия е това, че обозначаващите действия могат да бъдат изобразени с жестове, имитиращи движение надолу, нагоре, хаотично, насочено напред, люлеещо се, хлъзгане, бухване, свиване, мигане, избухване и т.н. Ср. с отбелязаната по-горе прагматична особеност на звукоизобразителните думи да образуват с жестовете обща паралингвистична категория (т. 1.5.1.).

4.9.1. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ ДЕЙСТВИЯТА: СЯДАНЕ, КОЛЕНИЧЕНЕ, КЛЯКАНЕ, КИМАНЕ И ТЕХНИТЕ РЕЗУЛТАТИ – бълг. *кля-к-ам*, *клé-к-ам* ‘свивам колене и се снишавам’, диал. *клю-к-ам* ‘присядам, без да съм поканен’, белорус. *кля-к-аць*, горлуж. *kla-k-ać* ‘коленича’, рус. диал. (*сесть на*) *ко-кор-éжски* ‘клякам’, бълг. *ка-ц-ам*, диал. *ку-к-на* ‘клекна’, *кь-ц-ъм* ‘сядам на земята’, словен. *kín-k-ati* ‘дремя, клямам’ и др.

4.9.2. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ РИТМИЧНИ КОЛЕБАТЕЛНИ ДВИЖЕНИЯ: ‘КЛАТЯ (СЕ)’, ‘КУЦАМ’, ‘ЛЮЛЕЯ (СЕ)’ И ПРОИЗВОДНИ ОТ ТЯХ – доллуж. *bot-b-añe* ‘разклащане’, чеш. диал. *bam-bul-ati*, *bam-był-ati*, *bot-bol-ati* ‘махвам ръка; клатя’, бълг. диал. *гър-вóл-им се* ‘ходя бавно, нестабилно’, *дзе-дз-ам* ‘потърсвам си тялото нагоре-надолу’, *кур-чел-убам се* ‘люлея се върху дъска’, *тън-тър-кам* ‘клатя’, словен. *klé-k-ati* ‘клатя се, огъвам се, като ходя’, рус. диал. *кóл-ч-ить* ‘куцам’ и др.

4.9.3. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ РИТМИЧНИ ПОСТЪПАТЕЛНИ ДВИЖЕНИЯ И ТЕХНИ РЕЗУЛТАТИ – бълг. *вър-в-я* ‘нижа на връв’, *вър-в-я* ‘движа се пеш (ходя)’, *вър-вол-ица* ‘редица хора или животни, които се движат’, диал. *вър-вар-ик* ‘също’, срхр. *vr-vl-jeti* ‘струя се, тека’, рус. диал. *гом-з-ать* ‘пълзя’, *ги-зан-дать* ‘вървя бавно’, бълг. *че-кър-я* ‘крача’, словен. *сип-с-ати* ‘бавно вървя, пътувам’ и др.

4.9.4. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ ХЛЪЗГАНЕ – рус. диал. *кол-з-а-ть(ся)*, *глы-з-ать*, *гыл-з-ать* ‘плъзгам се, хлъзгам се’, бълг. разг. *тъ-тр-я* ‘влача’, диал. *тъ-тр-уз* ъ (*съ*) ‘влача се по задник, мъкна по земята’ и др.

4.9.5. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ КРЪГОВИ ДВИЖЕНИЯ – укр. *терé-г-а* ‘пумпал’, пол. *dać kur-koń-aka* ‘премятам се презглава’, рус. диал. *кур-кор-эзгаться* ‘също’, бълг. диал. *пър-пел-ам се* ‘търкалям се (в прахоляк, пясък, на земята)’, *пър-пел-як*, *пър-пел* ‘пумпал’ и др.

4.9.6. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ ХАОТИЧНИ ДВИЖЕНИЯ – рус. диал. *барá-б-ать* ‘хаотично си движа краката (за дете)’, *бара-бър-ить* ‘привеждам в безредие, размествам (с крака)’, укр. диал. *на-бер-бёр-ити* ‘разбъркам’, бълг. диал. *вър-вол-ицам се* ‘ходя насам-натам без работа’, *ва-вр-а* ‘гъмжа’, *гъм-ж-а* ‘казва се за гадина, когато ги има нейде много’, *пъ-пль-я* ‘също’, чеш. *hem-ž-iti se*, диал. *hem-z-ati (se)* ‘гъмжа, пъпля’, бълг. *гъ-гль-ище* ‘за малки гадина: гъмжило’, чеш. диал. *še-šur-at* se ‘ходя насам-натам без работа’ и др.

4.9.7. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ ЗАГУБА НА РАВНОВЕСИЕ, СПОКОЙСТВИЕ – рус. *бу-дор-ажить* ‘безпокоя, тревожа’, *бу-дар-ага* ‘възбуда’, *бара-бóш-ить* ‘не давам покой на някого’, пол. диал. *gi-gl-ać* ‘гъделичкам’, бълг. *гъ-дел*, рус. диал. *гomo-з-ить* ‘гъделичкам’, *гáм-з-ить*, *гóm-з-ить* ‘безпокоя някого’, бълг. диал. *штръ-кл-еъ* ‘бягам бързо, подплашен от нещо’ (<*s-кь(ъ)r-къл-), *штрé-к-ам* ‘дразня’ (<*s-кьr-k-) и др.

4.9.8. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ МУДНИ, БЕЗСМИСЛЕНИ ДЕЙСТВИЯ: ‘РОВЯ СЕ, ТЪРШУВАМ’, ‘БАВЯ СЕ, ТУТКАМ СЕ’, ‘РАБОТА ЛОШО’, ИЛИ НЕКАЧЕСТВЕНА РАБОТА – укр. *бá-бр-атися* ‘ровя в нещо рядко, мръсно’, чеш. диал. *ba-br-ati se* ‘пипкам се; цапам се (работейки)’, бълг. диал. *бър-бър-ам* ‘тършувам’, рус. диал. *баля-б-ать* ‘неумело върша нещо’, словаш. диал. *br-bl-at'sa* ‘грубо правя нещо’, рус. диал. *гá-вр-ать*, *гá-вр-ить* ‘правя нещо лошо’, бълг. таен говор *вър-гол-ю* ‘правя, върша’, рус. диал. *ко-кр-ять* ‘работа криво-ляво’, укр. *мí-мр-ати* ‘върша нещо бавно’, рус. диал. *мý-мл-ить*, *мá-мл-ить*, *мя-мл-ить* ‘правя нещо бавно’, пол. диал.

ma-mł-ać ‘ровя в нещо’, *mar-mol-ić* ‘правя нещо бавно, туткам се, човъркам; цапам’, доллуж. *šy-šl-iś se* ‘туткам се, бавя се’ и др.

4.9.9. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ УВЕЛИЧАВАНЕ НА ОБЕМА, ПОВЕДЕНИЕ С ЦЕЛ ПРИВЛИЧАНЕ НА НЕЧИЕ ВНИМАНИЕ

4.9.9.1. Думи, обозначаващи *бухване* – срхр. *na-bu-br-iti*, *na-bum-bar-iti* ‘бухвам, набъбвам’, бълг. *бъ-бн-а* ‘надувам се, подувам се’, бълг. диал. *под-ку-кур-у́жва се* ‘(за кора на някаква материя или рана) издува се и скоро ще се бели’ и др.

Ср. също с лит. *bat̃-b-ti* ‘бухвам’, *rat̃-p-ti* също ‘също’.

4.9.9.2. Думи, обозначаващи *разперване на пръсти, ръце, крака, пера*, *иръкнали пера (на птица)*, *коса (на човек)*, *надуто, предизвикателно поведение* – рус. диал. *го-гол-и́ться* ‘контя се, гиздя се’, укр. диал. *го-гór-итися* ‘важнича, пъча се, надувам се’, срхр. *dr-dur-iti se* ‘пъча се’, бълг. *ко-кóр-я се* разг. ‘(за птица) разпервам се; (за човек) надувам се’, *фу-фуль* ‘стърчащи пера на главата на птица’, срхр. *ко-чán-ити* ‘перча се’, бълг. диал. *кóр-к-ам се* ‘перча се’, чеш. диал. *če-čir-at’ se* ‘перча се’, рус. *че-чén-иться* ‘перча се’, чеш. *če-čeř-iti* ‘роша (коса)’, рус. *хоро-хóр-иться* ‘важнича, превземам се’, диал. *хор-хóр-а* ‘опърпана кокошка’ и др.

4.9.9.3. Думи, обозначаващи *действията* ‘пременям се, гиздя се’, ‘маскирам се’ и техни резултати – рус. диал. *ку-коль-ник* ‘маскиран, преоблечен’, бълг. *ку-кер*, диал. *пам-пурь* ‘маскирани младежи, които обикалят къщите по Сирни заговезни’, *чу-чул-а* ‘смешно облечен човек’, рус. диал. *ху-хл-як* ‘маскиран (по коледните празници)’, *хо-хóн-иться* ‘контя се, гиздя се’ и др.

4.9.9.4. Думи със значения ‘блещя се’, ‘гледам втренчено’ – бълг. диал. *бу-бул-им се* ‘кокоря се’, *ко-кóл-а се*, *кó-кор-а (са)* ‘отварям широко очи, пуля се, облещвам се’, *кé-кер* ‘с изпъкнали очи’, *о-чо-чóр-вам се* ‘избистрям поглед’, *цъ-кл-я се*, *че-чёр-я се* ‘блещя се’, пол. *gi-gul-ęta* ‘очи’ и др.

4.9.10. Думи, обозначаващи *действието* ‘свивам се’, а също *възможните причини (студ)* и *результатите на това действие*: ‘втвърдяване’, ‘сгърчване’ – бълг. диал. *ба-бур-ка* ‘извънредно сбръчкано нещо’, *в-гла-гóр-а се* ‘вдървя се от студ’, *гý-з-я се* ‘свивам се от студ или страх’, *гý-гр-я се* ‘също’, срхр. *gr-č* ‘спазъм’, пол. *kur-cz*, чеш. *kr-č* ‘също’, *коков-еть* ‘втвърдявам се, замръзвам’, *клы-ч* ‘засъхнала буца пръст’, словен. *ко-сеп-éti* ‘вкочанявам се от студ’, рус. *хо-хр-иться*, *хо-хл-иться* ‘набръчквам се’ и др.

Ср.: санскр. *kar-kar-ah* ‘твърд’, пали *ka-kkhal-a-* ‘твърд’, ашкун *ka-ker-ä-* ‘твърд’, лит. *klè-k-ti* ‘сгъстявам се, съсирвам се’.

4.9.11. Думи, ОБОЗНАЧАВАЩИ ПРЕКЪСЛИВИ ДВИЖЕНИЯ (ТРЕПЕРЕНЕ, ТРЕПТЕНЕ, ПРЪСКИ), ТРЕПЕРЕЩИ И ТРЕПТЯЩИ ПРЕДМЕТИ, А СЪЩО СТУД И СТРАХ – доллуж. *bat-bul-a* ‘страх’, бълг. диал. *пен-нёр-е* ‘треперушки (вид украшение)’, *пъ-пър-у̀к* ‘голям студ’, разг. *цин-цир-икам* ‘треперя от студ’, рус. диал. *чи́-чер* ‘рязък порив на студен вятър на открито място’ и др.

Ср. също с: лит. *tir-t-éti* ‘треперя’, лат. *pal-p-ito* ‘треперя’, санскр. *çi-çir-ah* ‘студен’, стгр. *μór-μор-ος* ‘страх’.

4.9.12. Думи, ОБОЗНАЧАВАЩИ ДЕЙСТВИЯТА: ‘ПОВДИГАМ, ‘ТОВАРЯ’, ‘НАТРУПВАМ (СЕ)’, ‘СКУПЧВАМ (СЕ)’, ‘ТЪЛПА СЕ’ И ТЕХНИТЕ РЕЗУЛТАТИ – укр. диал. *бан-дур-ити* ‘надомъквам, натрупвам’, *на-кря-к-ати* ‘твърде много натоварвам’, бълг. *ка-ч-вам* ‘дигам на по-високо; товаря’, рус. диал. на *ко-кор-éшки (братъ, взя́тъ)* ‘нося на гръб’, *ко-кóр-ки, ку-клю́-шки* ‘горната част на гръба’, *га-гáл-ом* ‘вкупом’, рус., белорус., укр. *ку́-ч-а*, чеш. *ку-щ-е* ‘маса, куп’ и др.

Ср. също с: рум. *тор-тан* ‘куп’, лит. *kùr-kùl-é* ‘тълга, куп’, лат. *ropul-us* ‘тълга’.

4.9.13. Думи СЪС ЗНАЧЕНИЯ ‘ЗАГЪВАМ’, ‘УВИВАМ’, ‘ПОКРИВАМ’, ‘МАСКИРАМ’, ‘КАЧУЛКА’, ‘ПОКРИВКА’ – бълг. *зү-гл-а* ‘качулка’, пол. *gigl-a* ‘вид наметало’, стчеш. *ку-кл-а, чу-chl-а* ‘качулка’, бълг. диал. *за-ма-му̀л-вам* ‘увивам; свивам повърхностно’, укр. *ма-му̀н-а* ‘загърната, замаскирана фигура’, *ма-му̀н-ка* ‘кукла’, рус. диал. *му́-мр-иться* ‘загръщам се’, пол. диал. *cho-choł* ‘вид покривало’ и др.

Ср. също с: лат. *cu-cull-us* ‘покривало; качулка’, прус. *ke-kul-is* ‘покривало, наметка’.

4.9.14. Думи СЪС ЗНАЧЕНИЯ ‘КРИВЯ СЕ’, ‘ХИТРУВАМ’ – бълг. диал. *чáн-ч-им се* ‘кривя се’, рус. *пере-клю́-к-ать* ‘надхитрявам’, пол. *klu-cz-ka* ‘хитрост’, доллуж. *ко-kel*, ‘фокусничество’, чеш. диал. *ще-щур-ат’ се* ‘хитрувам’, рус. *ша-ш-ня* ‘шмекеруване’ и др.

4.9.15. Думи СЪС ЗНАЧЕНИЯ ‘ЦАПАМ (СЕ)’, ‘МРЪСЕН’, ‘МРЪСОТИЯ’ – укр. *ба́-бл-ятися* ‘цапам се’, *ма-му̀л-ити* ‘цапам’, пол. диал. *ба-бр-а́с, пар-р-а́с* ‘цапам’, бълг. диал. *пър-пу̀л-ав* ‘мръсен’ и др.

Ср. също със: стгр. *βór-βор-ος* ‘кал’, лит. *таĩ-mal-as* ‘рядка кал’.

4.9.16. ДУМИ, ОБОЗНАЧАВАЩИ ГОРЕНЕ, БЛЯСЪК, МЪЖДУКАНЕ, ПЛАМЕНЕ, ЯРКА СВЕТЛИНА – бълг. диал. *бум-бу́л* ‘пламък’, *пла-пóл-им* ‘пламтя, сияя’, чеш. *plá-pol* ‘за колеблив пламък; мъждукаща светлина’, укр. *го-гол-ити* ‘блестя, светя’ и др.

Ср.: стгр. *μαρ-μάρ-εος* ‘блестящ ярко, святкащ’, хет. *wari-war-ant-* ‘блестящ, пламтящ’, лув. *pal-p-adyi* ‘пламтя’.

4.10. НАЗВАНИЯ НА НЕЩО СТРАШНО, УЖАСЯВАЩО – пол. диал. *bo-b-ák* ‘страшилище’, бълг. *бу-б-а* ‘страшилище, с което плашат деца’, *бу-бур-ák*, *джан-гол-óз* ‘вампир’, *кор-кул-ук* ‘плашило’, словаш. *hrô-z-a* ‘ужас’, рус. диал. *мур-му́ль* ‘дявол’ и др.

Ср. също със: стгр. *Гор-γ-ώ* ‘Горгона’, стгр. *γор-γ-ός* ‘страшен, ужасен’, *мор-мор-ωпός* ‘страшен’, *мор-μ-ώ* ‘плашило, страшилище’.

4.11. ЕМОТИВНИ И ЕКСПРЕСИВНИ НАЗВАНИЯ НА ЧОВЕКА И ПРОИЗВОДНИ ОТ ТЯХ

4.11.1. ДУМИ, ХАРАКТЕРИЗИРАЩИ ВЪНШНИЯ ВИД, ХАРАКТЕРА, ИНТЕЛЕКТУАЛНИТЕ КАЧЕСТВА И ПОВЕДЕНИЕТО НА ЧОВЕКА – рус. диал. *бу́-бер-ега* ‘дебел тронав човек’, бълг. диал. *бу́-бр-ек* ‘охранено, пълно дете’, *бу-бóл-як* ‘несръчен човек’, пол. диал. *bat-bul-a* ‘тронав, туткав човек’, укр. диал. *бém-б-а*, *бém-бул* ‘глупак, будала’, *гор-гóл-я* ‘висок човек’, срхр. *dùn-dar-a* ‘висока, набита, дебела жена’, чеш. *ta-mel-uk* ‘продажен човек’ и др.

Ср. също с: лит. диал. *bat̃-bal-as*, *pat̃-pal-as* ‘дребен, пълен човек’, *guiñ-g-as* ‘недодялан, непохватен човек’ *guiñ-gur-as* ‘груб, едър, непохватен човек’, *gun-gl-ỹs*, *gun-gr-ỹs* ‘прегърбен човек’.

4.11.2. ДУМИ, СВЪРЗАНИ С ЕТНИЧЕСКИ, СОЦИАЛНИ И РЕЛИГИОЗНИ ГРУПИ ХОРА – пол. диал. *bat-ber* ‘немец’, рус. диал. *бо-бы́л-и* ‘народ, произлязъл от смесването на монголска кръв с финска’, *бол-дáрь* ‘дете, родено от смесен брак на руснак с лопарка или ненка, изобщо с жена от друга националност’, укр. диал. *бу-бáр* ‘незаконно роден’, белорус. *кур-ку́ль* ‘селянин богаташ’, рус. *хо-хóл* ‘украинец’, *че-чен-цы* ‘народ в североизточната част на Кавказ’ и др.

4.12. НАЗВАНИЯ НА ЖИВОТНИ

4.12.1. НАЗВАНИЯ НА ДРЕБНИ ЖИВОТНИ

4.12.1.1. Названия на дребни „безгласни“ насекоми, червейчета – укр. диал. *ба-бар-у́нка*, *гон-гор-у́чка*, *за-зу́ль-ка* ‘калинка’, срхр. *ba-bùr-a* ‘буболечка, червейче’, бълг. *брь-б́ин-ець* ‘мравка’, сръб. диал. *bra-bèn-ci*

‘мравки’, чеш. диал. *bra-ben-ec* ‘мравка’, бълг. *гъ-гр-ѐц* ‘Bruchos pisi’, укр. диал. *гер-гел-їця* ‘житна гъгрица’, бълг. диал. *кръ-кл-ица* ‘гъгрица’, рус. диал. *хó-холь* ‘червейчета, които се завъждат в брашното’ и др.

Ср. с лат. *sur-cul-io* ‘насекомо по зърнените растения’.

4.12.1.2. Названия на миди, охлюви – бълг. *ба-бур* ‘охлюв’, срхр. *bo-bul-a* ‘морски охлюв’, сръб. *ба̀н-ба̀ль-а* ‘вид голяма морска мида’, бълг. диал. *ку-кар-ѐшка, ку-кур-ѐшка* ‘мекотело животно с черупка, охлюв’ и др.

4.12.1.3. Названия на малки рачета – рус. диал. *мо́р-мыш* ‘малко водно раче, което се използва като стръв при риболов’, бълг. диал. *мр-мол-ец* ‘малък рак’, *мръ-мо́р* ‘малка водна кафява ракообразна животночка, която често се среща във водата на студени изворчета’ и др.

4.12.1.4. Названия на попови лъжички – рус. диал. *бу-б-а́к* ‘попова лъжичка’, укр. диал. *бур-бу́ль, ба-бу́р* ‘попова лъжичка’, бълг. диал. *мръ-мор-ец* ‘също’, срхр. *т'-то́-ак, тр-т-ак* ‘също’ и др.

4.12.1.5. Названия на дребни рибки – рус. диал. *ба-бу́р-а* ‘попче’, *бу́-бл-ица* ‘рибка’, *го́-голь* ‘дребна рибка, употребявана за стръв’, *май-му́ш-ка* ‘дребна риба’, *хо-хо́ль* ‘дребен бибан’, бълг. диал. *кър-ку́ш-ка* ‘попче’ и др.

4.12.2. НАЗВАНИЯ НА НЕ ДРЕБНИ ЖИВОТНИ

4.12.2.1. Емотивни и експресивни названия на животни (не дребни) – рус. диал. *га-га́р-а* ‘висока несъразмерна кобила’, *го́-голь* ‘бодър кон’, *кля-ч-а* ‘куцо животно; кобила’, словен. *klé-k-a* ‘хилав кон, крава’, пол. диал. *har-bar-a* ‘стар, несъразмерен кон’ и др.

4.12.2.2. Неутрални названия на животни (не дребни) – пол. диал. *bat-bry, rat-pry* ‘волове’, укр. диал. *гѐр-гелъ* ‘едра порода гъски’, *гѐр-гуль* ‘порода гъски; голям рак’, срхр. *dun-dul* ‘някакъв кон’, рус. диал. *ко-ку́р-ка* ‘кокошка’, рус. *хо-хр-як* ‘камила’ и др.

4.13. НАЗВАНИЯ НА ГЪБИ – рус. диал. *ба-бу́р-а* ‘гъба пумпалка’, *гу-ка́л-ки* мн. ч. ‘печурки’, укр. диал. *гор-г-а́ч* ‘вид едлива гъба’, бълг. диал. *гу́-гъл-ек* ‘неразтворена още малка гъбка’, *ку-куль-о́ти* ‘вид гъби’ и др.

4.14. НАЗВАНИЯ НА СЪБИТИЯ – укр. диал. *пїти на ганджули* ‘отивам на гурбет’, рус. диал. *ду-ды́р-ы* ‘приятелска връзка с някого; любовни отношения, интриги, ухажване’, чеш. *dar-d-a* ‘вид игра на карти’, словаш. *dar-dl-ik* ‘също’, чеш. жарг. *dar-d-a* ‘поражение, пердах’, бълг.

диал. *жагаръ-жугъръ* ‘забава, веселие’, рус. *шурум-бурум* ‘неразбория, бъркотия; с краката нагоре’ и др.

5. ОБЩ АНАЛИЗ НА СЛАВЯНСКАТА ЛЕКSIKA, ЗА КОЯТО Е ПРЕДПОЛОЖЕН ЗВУКОСИМВОЛИЧЕН (ОБРАЗОПОДРАЖАТЕЛЕН) ПРОИЗХОД. Отбелязано е, че въз основа на установения формално-семантичен паралелизъм за представените по-горе названия, обединени в групи и подгрупи в зависимост от обозначаваната реалия, е формулирана хипотеза за ономатопеичен звуко-символичен (образоподражателен) произход. Тези хипотези все още имат предварителен характер. Необходими са допълнителни аргументи от формално, семантично и функционално естество, както и съобразяване с всички етимологични изследвания и исторически данни, пряко или косвено свързани с тях.

5.1. СЕМАНТИЧЕН АНАЛИЗ. Представена е обща хипотеза за семантичен развой, довел до създаването на цитираните групи названия. Отбелязано е, че два фактора формират семантиката на звуко-символичната дума с редупликация в момента на нейното образуване: редупликацията и символиката на звуковете. Относно ролята на редупликацията е взета под внимание хипотезата на Т. Региев, според която семантиката на редуплицираните форми се формира на базата на семантичното развитие на образите на бебето, повторението и множествеността, с които те създават иконична връзка [REGIER 1998: 888].

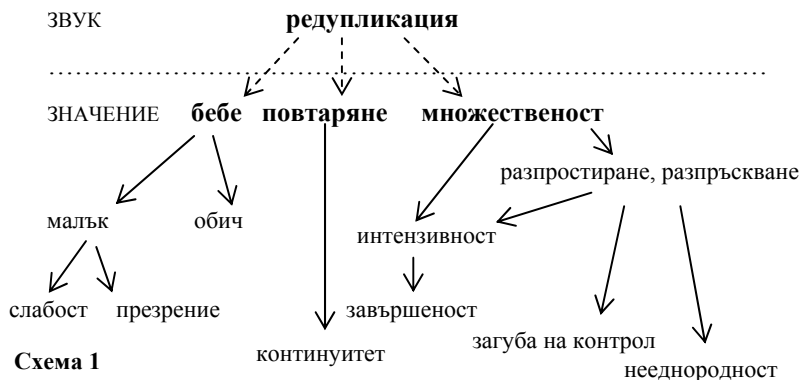

Схема 1

Бебе

Тъй като редупликацията е характерна за речта на бебетата, редуплицираните езикови форми иконично се свързват с образа на бебето. По семантичен път с образа на бебето се свързват образите на „нещо малко” и на „обичта”. От своя страна образът на „нещо малко” се асоциира с образите на „слабостта” и „намаляването на интензивността на приз-

нака” (малкото е слабо) и на „презрението” (малкото предизвиква презрение; презираното е представяно като малко).

Повтаряне и множественост

Редупликацията – това е повтаряне и „повече от един” може метонимично да замести „множествеността”. От своя страна „повтарянето” се асоциира с образа на „континуитета”, тъй като води към него. Образът на „множествеността” се асоциира с образа на „разпростирането/разпръскването/разпространението”, тъй като негов резултат е наличието на много обекти на много места. С образа на „разпростирането” (или с неговия резултат – увеличаването на обема) е свързан образът на „интензивността, наситеността”, който от своя страна води към образа на „завършеността” (интензивното осъществяване на дадена дейност води до нейното завършване). Образът на „разпростирането/разпръскването/разпространението” в пространството се асоциира с образите на „загуба на контрол над обектите” и на „безпорядъка” (липсата на контрол води до разпиляване, разхвърляне). С образа на „разпростирането/разпръскването/разпространението” е свързан също така и образът на „нееднородността” (липсата на еднообразие в състоянието на обектите метафорично се свързва с липсата на еднообразие в тяхната локализация, резултат от разпространението) [REGIER 1998: 887–890]. Ще отбележим, че иконично обозначаващите образи на „повтарянето” и „множествеността” в известна степен съответстват на общия принцип на употреба на езиковите форми, формулиран от Дж. Лейкоф и М. Джонсън: „Повече форма означава повече съдържание” (вж. т. 1.5.5.1.). Но иконично изразяваната чрез редупликацията на незначещи форми множественост, както е при звукоизобразителните думи, е в много по-слаба степен множественост от множествеността, която се изразява при редупликацията на значещи форми.

Дадената схема може да бъде доразвивана. Например поради връзката на образите на „нещо малко” и на „обичта, привързаността” с детето, е възможно развитието на образа на „обичта, привързаността” от образа на „нещо малко” и обратното. Възможна е също двустранна връзка между образите на „слабостта” и на „презрението” (презираното е представяно като слабо; слабото предизвиква презрение). Образът на „бебето” може да бъде свързан също така с образа на „зависим, произведен обект, плод на нещо”, който от своя страна може да бъде свързан с образа на „плод на растение”, а той – с образа на „нещо кръгло, овално”. Също и от образа на „разпростирането/разпръскването/разпространението” може да бъде получен образът на „нещо голямо” (разпростирането води до

увеличаване на обема); от образа на „нееднородното“ – образът на „нешо криво“ (кривото се състои от нееднородни елементи) и т.н.

При семантичната реконструкция на звуко-символични думи с редупликация трябва да се взема под внимание и иконичността (символиката) на самите звукове въпреки посочените трудности. Защото семантиката, развита от иконично изразяването от редупликацията образи се моделира и от страна на качествата на самите звукове, които се стремят по остенсивен начин да се свържат с обозначавания от редуплицираната форма образ (вж. т. 1.5.2.3.). Може да се очаква, че в съвременното значение на думата са останали следи от изначалното въздействие от страна на звуковете на етимона, а също така се е проявило действието и на вторичния звуко-символизъм, тъй като в хода на своето развитие езиковата форма се подлага на фонетични изменения, като губи едни характеристики и придобива други. Измененият фонетичен състав на онома-топейчната дума може да започне да се стреми към изразяването на други семантични нюанси.

Относно семантичната еволюция на славянска лексика с редупликация, за която е предположен звуко-символичен произход, са формулирани следните най-общи хипотези:

За всички названия на малки топчести предмети (т. 4.1.) се предполага развитие от звуко-символични етимони с първоначално значение ‘нешо малко’, характеризиращо се с дифузност, експресивност и емотивност.

Възможно е свързващо звено в семантичното развитие на много от думите да е значението ‘малък топчест (овален) предмет’ (малките предмети често са овални, търкалят се). Това значение може да бъде получено също от ‘плод на растение’ < ‘произведен обект, плод на нещо’ < ‘бебе’. Възможно е също значението ‘малък топчест (овален) предмет’ пряко да е свързано с образа на бебето, обозначен иконично от редуплицирана звукова форма – бебетата обикновено са закръглени.

За названията на изпъкналости е възможно да са възникнали от названия на малки топчести предмети, защото изпъкналостта понякога изглежда като топче. Възможен е и друг развой, базиран на осмислянето на произхода на изпъкналостта. Тъй като изпъкналостите са резултат от увеличаване на обема на предмет в даден участък, образоподражателната представа за изпъкналостта може да бъде развита от представата „увеличение на обема“ < „разпростирание“ < „множественост“.

Отбелязано е, че за названията на малки топчести (овални) предмети именно чрез предполагагането на развой от значение ‘малък топчест

(овален) предмет' може да бъде обяснен фактът, че една и съща дума или диахронно тъждествени корени на думите обозначават:

шишарка, екскременти на овца или коза, маслина и топче хляб (бълг. диал. *каркалѐга/каркалѐшка/каркалѐшка/кракалѐшка*);

шишарка, топчета, които се образуват в млякото и жлеза (пол. *gruczoł*);

семка от шишарка, шипка, жълтъд и шикалка (бълг. *шиќла*);

плод на смрика, черница, екскременти на овца или коза (бълг. *брьбонка/брьбонка*);

топче, картофи, кльоци (ястие), кокалче (на ръката или на крака), главичка на топлийка (доллуж. *kulka*);

Това, че сред европейските названия за картофи, фасул и царевица има твърде много думи с редупликация, може да бъде обяснено с факта, че когато тези култури са били внесени в Европа от Южна Америка, за тяхното назоваване са били използвани вече съществуващи звукоизобразителни думи с общото значение 'малък топчест (овален) предмет', вероятно първоначално с изразяване на иронично отношение към новите реалии. Ср. с прагматично обусловения образ на „презираното, пре-небрегваното” в схемата на Т. Регьер.

Не трябва да се изключва и възможността сред приведените названия на малки топчести (овални) предмети да има такива, които да са възникнали едно от друго по метафоричен или метонимичен път.

От първоначално значение 'нещо малко' през свързващо звено 'малък топчест (овален) предмет' могат да бъдат развити и значенията на някои от представените в т. 4.12.1. названия на дребни животни: буболечки, червейчета, охлюви, рачета, попови лъжички, рибки, а също и названията на някои гъби (т. 4. 13.).

От първоначално значение 'нещо малко', понякога и чрез посредничеството на значение 'малък топчест (овален) предмет', могат да бъдат развити и следните по-общи значения, от които могат да бъдат развити по-конкретни лексикални значения:

(1) 'нещо малко' > 'нещо мило'

От значението 'нещо мило' могат да бъдат развити значенията на хипокористични названия на човека, представени в т. 4.2., и някои от значенията на названията на животни: дребни и не дребни (т. 4.12.1 и 4.12.2.).

(2) 'нещо малко' > 'малък топчест (овален) предмет' > 'украшение, нещо закачено, нещо, което се клати'

(3) 'нещо малко' > 'малък топчест (овален) предмет' > 'нещо което се търкаля, нещо ненужно'

От етимони с такива значения биха могли да се развият названията на висулки, дреболии, дрънкулки (т. 4.3.), а също някои названия на захвърлени, лошокачествени, ненужни неща, които се търкалят захвърлени (т. 4.6.1.). Ще отбележим, че за названията на висулки е възможна също връзка с названията на колебателни движения (за техния произход като ономатопеични звукосимволични названия вж. по-долу), с междинно звено в семантичното развитие ‘нещо клатещо се, люлеещо се’.

(4) ‘нещо малко’ > ‘нещо слабо’ > ‘нещо лошо’

(5) ‘нещо малко’ > ‘нещо презирано’ > ‘нещо лошо’

От етимони с такива значения биха могли да се развият названията на вехтории, парцали, дрипи, захвърлени, некачествени неща, отпадъци, боклуци, лоша храна и напитки (вж. т. 4.6.).

(6) ‘нещо малко’ > ‘малък топчест (овален) предмет’ (или направо от значението ‘нещо малко’) > ‘парче’

От това значение са развити значенията на названията на парчета, отрязъци, неголямо количество от нещо, представени в т. 4.4.

(7) От значенията ‘малък топчест (овален) предмет’ и ‘парче’ в резултат на вторичен звукосимволизъм могат да бъдат развити значенията на някои названия на големи, груби предмети, представени в т. 4.5.

Трябва да се има предвид също, че образът на „нещо голямо” се символизира и от първични звукосимволични образувания, тъй като това е един от универсалните образи, символизирани чрез фонетичните средства на езика. До обозначаване на образа на „нещо голямо” може да доведе и семантичното развитие на образа на нещо „разпростряно”, получен чрез семантично развитие на иконично обозначения чрез редупликацията образ на „множествеността”:

(8) ‘множественост’ > ‘нещо разпростряно’ > ‘нещо голямо’

От звукосимволични названия, обозначаващи нещо голямо, могат да бъдат развити значенията на едри, груби, дълги, високи предмети (вж. т. 4.5., 4.8.), но също и някои от ироничните названия на човека и животните, представени в т. 4.11.1. и 4.12.2.1., и някои названия на гъби (т. 4.13.).

Както беше отбелязано по-горе, от иконично обозначения с редулицирана форма образ на „множествеността” чрез семантично развитие може да бъде получен образът на „нещо криво” (елементите на кривия предмет се характеризират с нееднородност):

(9) ‘множественост’ > ‘нещо разпростряно’ > ‘нещо нееднородно’ > ‘нещо криво’

От значението „нещо криво” на звукосимволичния етимон могат да бъдат развити значенията на думите, представени в т. 4.7., а също и

някои от значенията на експресивните и емотивните названия на човека и животните (т. 4.11.1 и 4.12.2.1.) и на гъби (т. 4.13.).

Значенията на думите, които обозначават действия и техни резултати, представени в т. 4.9., мога да бъдат изведени от значения, свързани с образите на следните елементарни действия, някои от които са противопоставени едно на друго: движение нагоре – движение надолу, постъпателно движение – въртливо движение, бухване – свиване, загъване, пулсиране, колебателни, прекъсливи, хаотични, мудни движения. Всички тези значения са изводими по семантичен път от образите, представени на схема 1. Много от тях могат да бъдат развити от образа на „повтарянето”, тъй като обозначаващите действия се характеризират с определена ритмичност, съдържат повтарящи се тласъци. В някои случаи може да се мисли за смесване на различни образи, развити от образите на „повтарянето”, „множествеността” и „бебето”. Например съчетаването на образите на „повтарянето” и „нееднородността” води до създаване на образа на колебателното движение, което се характеризира и с ритмичност, и с осъществяване на движение в различни посоки. Съчетаването на образите на „повтарянето” и на „нещо лошо” (получен в резултат на семантично развитие на образа на „нещо малко”) води до създаване на образа на мудни, безсмислени действия и некачествена работа.

Смесване на различни звуко-символични образи може да бъде видяно и в думи с предметна семантика. Например за някои от названията за шишарка по всяка вероятност е налице изразяването не само на идеята за малък овален предмет, но и на идеята за нещо бухващо, стърчащо, тъй като, узрявайки, шишарките се разтварят. Ср. формалното сходство между бълг. *шишърка* ‘плод на хвойново растение’, срхр. *шишърѣца* ‘плод на хвойново растение’, от една страна, и бълг. *шешѣря се* ‘надувам се’ – от друга. За някои названия за плод на царевица, копринена буба е възможно изразяването не само на идеята за „нещо малко, овално”, но и на загръщането (загрънатото). Ср. от една страна бълг. диал. *мамъл* ‘растение *Zea mays* и неговият плод; оронен от зърната кочан царевица’, *мумул*, *мъмул* ‘кочан царевица’, *мамулъ*, *мамулче*, *мумулъ* ‘пашкул на копринена гъсеница’ и бълг. диал. *мамулъка* ‘нещо сгънато и свито без ред; навита без ред прежда’, *мамулъке* ‘всяко нещо завито в каква да е дреха’, *замамуля* ‘увивам; свивам повърхностно’, *смамуля* ‘смачквам, огъвам без ред’ – от друга. За названията на криви, чепати пръчки, клони на дърво е възможно смесването на образите на „нещо криво” и „разпространето” (т. 4.7.4.). Ср. рус. диал. *кокора* ‘пън, изкоренен, с корените; неокастрено, чворесто парче дърво; уродливо изкри-

вено дърво', срхр. *kokòrav, ku-kur-av* 'къдрав' и бълг. *кокóря се* разг. '(за птица) разпервам се'.

Представените разсъждения показват, че при етимологизацията на всяка отделна дума с редупликация е необходимо да се определи на основата на кой първоначален звуко-символичен образ е развито нейното значение, какво семантично развитие е претърпяло то и има ли основания да се мисли за смесване на различни звуко-символични образи и какви. Пътят към решаването на тази задача минава през семантичния анализ на изследваната дума и други формално близки думи с редупликация. При това трябва да се различават случаите на омонимия, полисемия и смесване на различни звуко-символични образи.

5.2. ФОРМАЛЕН АНАЛИЗ. Отделено е внимание на случаи със замаскирана редупликация, при които са настъпили промени на велари вследствие на експресивната им палатализация (бълг. глагол *цъкля се, очочорвам се* 'блещя се', *шикълкъ*).

Анализирани са форми с пълна и непълна редупликация, които изразяват едни и същи значения:

CR̥-CR̥/CVR-CVR : CV-CR̥/CV-CVR

бълг. диал. *кар-кал-ега* : *ка-кал-яшка* 'шишарка';

бълг. диал. *гър-гър-ица* : *гъ-гр-ица* 'насекомо *Bruchos pisi*';

бълг. диал. *гар-гъл-ка* : *га-гъл-ка* 'издигнато място в нива, градина';

рус. *хор-хор-а* 'настръхнала кокошка' : *хо-хр-иться* 'цупя се' и др.

CR̥-CR̥/CVR-CVR : CR̥-C-/CVR-C

бълг. диал. *кър-кл-ица* : *кър-к-а* 'въшка';

пол. *gru-czoł* 'glandula' : пол. диал. *gru-cz-a* 'подутина в гърлото';

укр. диал. *бém-бул* : *бém-б-а* 'глупак';

срхр. *mr-moł-ak, mr-mł-ac, mr-mł-ak* : *mr-m-ak* 'попова лъжичка';

рус. диал. *дун-дул-ук* 'глупак' : *дун-д-ук* 'глупав инат невежа';

укр. диал. *бém-бул* : *бém-б-а* 'глупак, будала' и др.

Ср. подобни формални отношения и сред примерите от други езици:

гр. диал. *кор-кár* : *ко-кár-и* 'арпаджик';

санскр. *çar-kar-ah* : пракр. *ka-kkar-a-* 'камък, камъче';

стгр. *κρο-κάλ-η* : *κρό-κ-η* 'овално гладко камъче';

лит. *gaĩ-gal-as, guĩ-gul-as* : *gũr-g-a* 'неравно място в прежда' и др.

Изказано е предположение, че паралелните форми с пълна и непълна (пречупена) редупликация едва ли са възникнали независимо, че е възможно формата с пълна редупликация да е изходна. В такъв случай формата с пречупена редупликация може да бъде обяснена като резултат от икономия в синтагматичен аспект. Относно първата група при-

мери можем да мислим за дисимилационно изчезване на сонанта. Във втората група завършекът на формите с пълна редупликация вероятно е осмислен като суфикс. По всяка вероятност именно такъв е произходът на индоевропейските диминутивни наставки с детерминатив *l*.

Анализирани са и случаи, при които от редуплицирани форми с непълна редупликация (от типа на CV-CVR) вследствие на хаплогогия са образувани нередуплицирани форми със същото значение: срхр. *кyрyза* ‘царевница’, словен. *korúza* – срхр. *кy-кyр-уз*, словен. диал. *ku-kur-úza* и др.; бълг. диал. *мyрyз*, срхр. *muruz* – бълг. диал. *мо-мор-óзъ*, *мy-мур-узъ*, срхр. *ти-mùr-уз*.

Резултат от редеривация, при която се образува нередуплицирана форма от форма с непълна редупликация по модела CVR-C, може да бъде видян в названия като: укр. диал. *буля* ‘картоф’ – белорус. *бульба* ‘картоф’, укр. *бульба* ‘гулия’.

Такива случаи навеждат на мисълта, че е целесъобразно да се проверява възможността за звукоимволичен произход също и за думи с нередуплицирана форма, ако за тях е възможно да се установи формална и семантична близост с думи с редупликация.

Разгледани са случаи на формална вариативност. Те подкрепят хипотезата за звукоизобразителен произход на съответните лексеми. Ср.: пол. *ba-bel*, *be-bel*, *pe-pel* ‘мехур’, стпол. *bot-bel*, *ba-bol* ‘мехур’, *pa-pyl* ‘мехури по тялото’; стчеш. *ku-kl-a*, *chu-chl-a* ‘качулка’ и др.

Отбелязано е, че в някои случаи към вариативност може да доведе контаминирането на звукоимволични думи. Подчертано е, че когато се изследват думи, за които се предполага ономатопеичен произход, трябва да се има предвид възможността за тяхната формална вариативност още на древна основа. Така например бълг. глаголи, обозначаващи блещене, човек с изпъкнали очи: *кокоря се*, *кокола се*, *кокиля се*, *кекер*, *очочорвам се*, *цъкля се*, *чечеря се*, *шешеря се*, могат да бъдат изведени от един и същ етимон, съществуващ в различни фонетични варианти, с редуване на съгласните по преградност/проходност: **kV-kVR-* / **xV-xVR-* и последвало експресивно развитие на съгласните чрез палатализация.

5.3. ФОРМАЛНО СЪВПАДАНЕ НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНИ И ЗВУКОПОДРАЖАТЕЛНИ ДУМИ. Разгледани са редица случаи на формалното съвпадане между звукоимволични и звукоподражателни думи: бълг. диал. *гъ-гр-я* ‘говоря’ и ‘къдря’; пол. диал. *ta-ml-ac* ‘ровя в нещо; обличам се небрежно, с разкопчани дрехи’ и ‘говоря неясно’ и др. Дадените примери трябва да се разглеждат не като доказателство за звукоподражателен произход на думите с „незвукоподражателни” значения, а преди всичко

като свидетелство за ограничените възможности на оноματοпееята. Количеството на възможните съчетания на звукове, които играят роля на редупликанти в оноματοпееичните названия, е ограничено.

Възможно е и друго обяснение на формалното съвпадане на звукоподражателни и звукосимволични думи. Звукоподражателната дума, тъй като е експресивно (и или емотивно) название, може да стане образец за създаването на експресивно (и/или емотивно) звукосимволично название. Възниква въпросът не би ли трябвало да разглеждаме оноματοпееичните образувания с „незвукови” значения като звукоподражателни по произход. Ще отбележим, че ако се извършваше цялостно развитие на звукоподражателната дума, с участието и на нейното значение, би могло да се мисли за звукоподражателен генезис на тези думи. В дадения случай обаче не се извършва семантично развитие, основано на метафора или метонимия, на значението на звукоподражателна дума, а се осъществява само основано на синестезията (или синестемията) свързване на „незвуково” значение със звуков образец, създаден от звукоподражание.

5.4. ФОРМАЛНО СЪВПАДЕНИЕ НА ЗВУКОСИМВОЛИЧНИ И ДЕТСКИ ДУМИ. Разгледани са случаи на формално съвпадане между звукосимволични и детски думи (образувани също чрез редупликация), което понякога става предпоставка за неразличаването им в речниците.

5.5. ФОРМАЛНО СЪВПАДАНЕ НА РАЗЛИЧНИ ЗВУКОСИМВОЛИЧНИ ДУМИ. Разгледани са случаи на формално съвпадане на думи, наследници на различни звукосимволични етимони, като: рус. диал. *клю-к-á* ‘клюква’, укр. диал. *гер-гел-йця* ‘житна гъгрица’, укр. диал. *кара-кул-я* ‘картоф’ (‘мальк топчест (овален) предмет’ < ‘нещо малко’ < ‘бебе’) и словаш. *kľi-k-atŭ* ‘крив, огънат’, бълг. разг. *гер-гел-ици* ‘нечетливи букви’, рус. *кара-кул-и* ‘нечетливи букви’ (‘нещо криво’ < ‘нещо нееднородно’ < ‘нещо разпространено’ < ‘множественост’). Подобни примери потвърждават формулираната хипотеза, че звукоизобразителността е мощен източник на омоними.

5.6. СЛИВАНЕ НА ЕТИМОЛОГИЧНИТЕ ГНЕЗДА НА ОМОНИМИЧНИ ОНОМАТОПЕИЧНИ ЗВУКОСИМВОЛИЧНИ ДУМИ. Формулирани са хипотези за сливане на етимологични гнезда на омонимични оноματοпееични звуко-символични думи. Това е предположено за названията на малки тестени изделия, наследници на псл. **kukla*, и названието за кукла (игрчка), наследяващо същата праформа; за латинското название за ‘рак (животно)’ *cancer*, развило в преносната си употреба значение ‘рак (болест)’

поради сближаване с формално близки названия на малки топчести предмети (болестта рак в народните представи се осмисля като бучка, подутина) и др.

6. ЕТИМОЛОГИЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА ДУМИ СЪС ЗВУКОСИМВОЛИЧЕН (ОБРАЗОПОДРАЖАТЕЛЕН) ПРОИЗХОД. Чрез анализа на конкретни думи (пол. *gogółka* ‘млад завръз върху дърво’, рус. *хороший* ‘хубав; красив’, славянските названия на мравки, наследяващи псл. **morv-*, бълг. *кокал* ‘голяма кост’) е илюстрирано как работят формулираните етимологични принципи. Показано е как изследването на всяка отделна дума трябва да се осъществява на фона на общата картина на думи с редупликация, за които се предполага звукоимволичен произход, като се вземат под внимание и особеностите на съвременното функциониране на думата, историческите факти и формулираните вече етимологични хипотези.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

По отношение на методиката на разпознаване и етимологично изследване на звукоимволичната (образоподражателната) лексика е направено следното обобщение:

От всички признаци на тази лексика от диахронна гледна точка най-устойчив и следователно най-надежден за нейното разпознаване е р е д у п л и к а ц и я т а. Като структурен признак тя най-трудно се поддава на „замаскиране“. Осъществяваните закономерни и незакономерни фонетични промени поради своята прогнозируемост не пречат за разпознаването на редупликацията в думите.

П ъ р в а к р а ч к а при разпознаване на думите със звукоимволичен (образоподражателен) произход е откриването на редуплициран звуков комплекс в дума с „незвуково“ значение.

В т о р а к р а ч к а е установяването на формално-семантичен паралелизъм с други думи с редупликация. Ако се констатира изразяването на едни и същи „незвукови“ значения от думи, чиито форми са изводими от праформи, съдържащи редуплицирани звукови комплекси, то за тези думи може да се предположи оноματοпеичен звукоимволичен произход.

Т р е т а к р а ч к а. За доказването на оноματοпеичния звукоимволичен произход на дадена дума, т.е. за повишаване степента на вероятност на формулираната хипотеза, са необходими и допълнителни аргументи, отнасящи се до формата, семантиката и функционирането на думата. За оноματοпеичен звукоимволичен произход свидетелства формалната и семантичната вариативност на думата, употребата ѝ в

низките регистри на речта (или следи за това, ако думата е изминала дълъг път на развитие).

При реконструкцията на етимона на дадена звуко­символична дума трябва да се има предвид следното: (1) В момента на създаване на думата нейната форма се е характеризирала с дифузност, чието следствие е вариативността. Поради това не е възможна точната, еднозначна реконструкция на етимона на звуко­символичната дума с фонемите на древния език. Възможно е той да е съдържал нетипични фонемни или фонемни в нетипична позиция. Нерядко това са фонемни, заимствани от други езици. (2) Семантиката на новосъздадената звуко­символична дума като иконичен знак се определя от два фактора: иконичността на редупликацията и иконичността (символиката) на звуковете. Образите, иконично обозначени с редупликацията, еволюират семантично по правилата на човешкото познание и в известна степен се моделират и от качествата на самите звукове, които се стремят по остенсивен начин да се свържат с обозначава­ния образ.

Що се отнася до символиката на самите звукове, ще отбележим, че в хода на своето развитие, подчинявайки се на фонетичните закони, те загубват едни от своите характеристики и придобиват други. Затова въз основа на съвременната форма на думата не е възможно да се правят категорични изводи относно това как нейната първоначална семантика се е моделирала от страна на звуковата форма. В оно­мато­пеичните звуко­символични думи може да се прояви и действието на вторичния звуков символизъм, добавящ към семантиката на думите едни или други семи.

При етимологизацията на оно­мато­пеични звуко­символични думи трябва да се има предвид, че сред тях съществуват немалко древни омоними. Предпоставка за това е възможността за независим произход на думи, тъждествени формално и семантично. Тази възможност е резултат на използването на ограничени средства за образуване на оно­мато­пеични образува­ния и на случайността. Нерядко формалното съвпадане на различни звуко­символични думи води до смесване на техните етимологични гнезда, което намира отражение не само в хипотезите на етимолозите, които не различават такива думи, но и в поведението на самите думи, в извършените семантични изменения.

Даденото изследване показва, че в славянските, а също и в индоевропейските езици (макар и от последните да не бяха приведени многобройни примери) съществуват немалко думи, за етимоните на които може да се предположи, че са възникнали като звуково подражание на незвукови образи. Този факт подкрепя формулирания по дедуктивен път извод, че звукоизобразителността по силата на своята примитив-

ност се отнася към универсалните явления в езика. Такива думи се отнасят към езиковата периферия. Те са свойствени преди всичко на устната реч, ограничени са социално и териториално. С течение на времето обаче звуко-символичните думи се конвенциализират, загубвайки изначалната си образност и експресивност. Те могат да преминат в класа на общоупотребителната лексика и да придобият и абстрактни значения. Много от цитираните названия, за които предполагаме звуко-символичен произход, могат да бъдат изведени от един и същ етимон с дифузна семантика. Представените примери показват, че от дифузната, неопределена звуко-символична семантика могат да се развият устойчиви лексикални значения с „ясни очертания”.

Също и за редупликацията може да се твърди, че не е изолирано явление както в славянските, така и в индоевропейските езици. Това е словообразователен способ, с помощта на който са се образували и продължават да се образуват звукоизобразителни думи. Словообразователната функция на редупликацията е първичната нейна функция.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА В АВТОРЕФЕРАТА

- Абаев 1949: В. И. Абаев. Осетинский язык и фольклор. Т. 1. Москва, Ленинград.
- Абаев 1986а: В. И. Абаев. Как можно улучшить этимологические словари // Этимология 1984. Москва, 7–27.
- Воронин 1982: С. В. Воронин. Основы фоносемантики. Ленинград.
- Воронин 1990: С. В. Воронин. Этимология и фоносемантика (на материале тюркских и некоторых других языков) // Проблемы этимологии тюркских языков. Алма-Ата, 62–70.
- Вътов 1977: В. Вътов. Удвоения в структурата на българските изобразителни думи // Език и литература. XXX II. кн. 1, 35–46.
- ЕСУМ: Етимологічний словник української мови. У 7-ми т. Т. I–V. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Ред. кол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. Т. I–V. Київ, 1982–2006.
- Касирер 2000: Е. Касирер. Философия на символните форми. I част. Езикът. София.
- Журавлев 1974: А. П. Журавлев. Фонетическое значение. Ленинград.
- Крючкова 2000: Д. Ю. Крючкова. Редупликация в аспекте языковой типологии // Вопросы языкознания. №4, 68–84.
- Мейе 1938: А. Мейе. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. Москва–Ленинград.
- Мельников 1969: Г. П. Мельников. Почему не во всех языках есть идеофоны? // Материалы семинара по проблеме мотивированности языкового знака. Ленинград, 60–63.
- Поливанов 1968: Е. Д. Поливанов. По поводу звуковых жестов японского языка // Е. Д. Поливанов. Статьи по общему языкознанию. Москва, 295–305.
- Рожанский 2007: Ф. И. Рожанский. Редупликация и названия животных в африканских языках // Вопросы языкознания. №2. 2007, 57–66.

- Скаличка 1967: В. Скаличка. Исследование венгерских звукоподражательных выражений // Пражский лингвистический кружок. Сборник статей. Москва, 277–316.
- Топоров 1975–1990: В. Н. Топоров. Прусский язык. Словарь, Москва.
- Хусаинов 1990: К. Ш. Хусаинов. О причинах количественного различия звукоизобразительных слов в разнотипных языках // Проблемы этимологии тюркских языков. Алма-Ата, 158–163.
- ЭССЯ: Этимологический словарь славянских языков. Под ред. О. Н. Трубачева. Москва, 1974–
- Якобсон 1975: Р. Якобсон. Лингвистика и поэтика // Структурализм: “за” и “против”. Москва, 193–230.
- Abelin 1999: Å. Abelin. *Studies in Sound Symbolism*. Doctoral Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy. Department of Linguistics. Gothenburg Monographs in Linguistics 17. Göteborg University, Sweden, 1999.
- Allott 1989: R. Allott. *The Motor Theory of Language Origin*. Lewes, Sussex: Book Guild.
- Amha 2001: A. Amha. Ideophones and compound verbs in Wolaitta // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). *Typological studies in language* 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 49–62.
- Beekes 1995: R. S. P. Beekes. *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Bodomo 2006: A. Bodomo. The structure of Ideophones in African and Asian Languages: The Case of Daagara and Cantonese // Selected proceedings of the 35th Annual Conference on African Linguistics. Ed. John Mugane et al., 203–213.
- Burling 1999: Burling, R., Motivation, Conventionalization, and Arbitrariness in the Origin of Language. Online. Available: <http://www-personal.umich.edu/~rburling/SantaFe.html>. Accessed: 27.10.2007.
- Childs 1994: G. T. Childs. African ideophones // *Sound Symbolism*. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 178–204.
- Childs 2001: G. T. Childs. Research on ideophones, whither hence? The need for a social theory of ideophones // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). *Typological studies in language* 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 63–74.
- Ferguson 1983: Ch. Ferguson. Reduplication in child phonology // *Journal of Child Language* 10, 239–243.
- Hinton et al. 1994b: L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Introduction: sound symbolic processes // *Sound Symbolism*. Eds. L. Hinton, J. Nichols, J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press, 1–12.
- Joseph 1987: Brian D. Joseph. On the Use of Iconic Elements in Etymological Investigation: Some Case Studies from Greek. *Diachronica*. *International Journal for Historical Linguistics* IV.1/2, 1–26.
- Kilian-Hatz 2001: Universality and Diversity: Ideophones from Baka and Kxoe // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). *Typological studies in language* 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 155–163.
- Klamer 2002: M. Klamer. Semantically Motivated Lexical Patterns: A Study of Dutch and Kambera Expressives // *Language* Vol. 78, No.2, 258–286.
- Kunene 2001: D. Kunene. Speaking the act: The ideophone as a linguistic rebel // Ideophones. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). *Typological studies in language* 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 183–191.

- Langacker 1999: R. W. Langacker. *Grammar and Conceptualization*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Magnus 2001: M. Magnus. What's in a word? *Studies in Phonosemantics*. Submitted to NTNU for evaluation for the degree 'Doctor Philosophiae' 4/20/01. Online: <http://www.trismegistos.com/Dissertation/dissertation.pdf>. Accessed: 01.11.2009.
- Malkiel 1990: Y. Malkiel. *Diachronic Problems in Phonosymbolism*. Edita and Inedita, 1979–1988. Vol. 1. Amsterdam/Phyladelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Mikone 2001: E. Mikone. Ideophones in the Balto-Finnic languages // *Ideophones*. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). *Typological studies in language* 44. Amsterdam: John Benjamin's Press, 223–234.
- Nuckolls 1992: J. B. Nuckolls. Sound Symbolic Involvement // *Journal of Linguistic Anthropology*. Vol. 2, No.1, 51–80.
- Nuckolls 1996: J. B. Nuckolls. *Sounds Like Life: Sound Symbolic Grammar, Performance, and Cognition in Pastaza Quechua*. Oxford: Oxford University Press.
- Nuckolls 1999: J. B. Nuckolls. The Case for Sound Symbolism // *Annual Review of Anthropology*. Vol. 28, 225–252.
- Ramachandran–Hubbard 2001: V. S. Ramachandran, E. M. Hubbard. *Synaesthesia – a window into perception, thought and language* // *Journal of Consciousness Studies*. Vol. 8. No. 12, 3–34.
- Regier 1998: T. Regier. Reduplication and the Arbitrariness of the Sign // *Proceedings of the Twentieth Annual Conference of the Cognitive Science Society*. Gernsbacher, M and Derry, S. (Eds.). Mahwah NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 887–892.
- Rejzek 2001: J. Rejzek. *Český etymologický slovník*. Leda.
- Rolfe 2000: L. Rolfe. Phonestemes as primary word forms // Bichakjian, B. H., Chernigovskaya, T., Kendon, A., Möller, A. (Eds.), *Becoming Loquens: More Studies in Language Origin*. Frankfurt/M.: Lang, 123–148.
- Samarin 2001: W. J. Samarin. Testing hypotheses about African ideophones // *Ideophones*. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). *Typological studies in language* 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 321–337.
- Snoj 2003: M. Snoj. *Slovenski etimološki slovar*. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana.
- Szemerényi 1990: O. Szemerényi. *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*. 4., durchgesehene Auflage. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Vértes 1965: E. Vértes. Hangfestés és szószármaztatás // *Magyar Nyelvőr*. 89/2, 157–164.
- Voeltz–Kilian-Hatz 2001: F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. Introduction // *Ideophones*. F. K. E. Voeltz, C. Kilian-Hatz. (Eds.). *Typological studies in language* 44. Amsterdam: John Benjamins Press, 1–8.
- Waugh 1993: L. Waugh. Against Arbitrariness: Imitation and Motivation Revived, with Consequences for Textual Meaning // *Diacritics*. Vol. 23, No. 2, 71–87.
- Werner–Kaplan 1956: H. Werner, B. Kaplan. The developmental Approach to Cognition: Its Relevance to the Psychological Interpretation of Anthropological and Ethnolinguistic Data // *American Anthropologist*. New Series. Vol. 58, No. 5, 866–880.
- Werner–Kaplan 1963: H. Werner, B. Kaplan. *Symbol formation: An Organismic-Developmental approach to Language and the Expression of Thought*. New York: John Wiley & Sons.
- Wescott 1971: R. W. Wescott. Linguistic Iconism // *Language*. Vol. 47, No. 2, 416–428.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ

1. За първи път се предлага методика за изследване на лексиката със звуко­символичен (образоподражателен) произход. Тя включва теоретична база (същност на звуко­символичната лексика, особености на нейното функциониране, психологическа основа и езиков статус) и изследователски похвати и процедури, на които следва да се основава разпознаването на звуко­символичните лексеми в етимологичния анализ, определянето на техните етимологични гнезда (доколкото това е възможно). Представеният в изследването многоброен лексикален материал показва, че така, както е формулирана, методиката „работи”.

2. Дисертационният труд дава отговор на въпроса има ли в славянските езици звуко­символична лексика и този отговор опровергава утвърденото мнение за нейното отсъствие, което като факт може да бъде видно не само в теоретични разработки, но и в етимологичните речници на славянските езици. Представените хипотези относно звуко­символичния произход на цитираните славянски думи (а също и на думи от други езици) макар и все още да са с предварителен характер, предлагат обяснение на голямо количество лексика, посочена в етимологичните речници като „неясна”. И това е обяснение, основано на единни принципи.

3. Дисертационният труд показва, че редупликацията не е чужда на славянските езици, както традиционно се смята. Чрез нея е образувано огромно количество лексика, за която може да се докаже звуко­изобразителен произход.

4. Представеният паралелизъм между думи с пълна и непълна (пречупена) редупликация дава основание да се смята, че формите с пълна редупликация са изходни по отношение на формите с непълна редупликация. Може да се мисли за дисимилационно изчезване на повтаряния сонант във формите с непълна редупликация или за осмисляне на завършека на формите с пълна редупликация като наставка. Повсяка вероятност такъв именно е произходът на индоевропейските диминутивни наставки с детерминатив *l*.

5. Представеният материал, свидетелстващ за формалното съвпадане на звуко­изобразителни думи с редупликация, възникнали независимо, дава основание да се смята, че звуко­изобразителността е мощен източник на конвергентната омонимия. Тя може да стане предпоставка за сливане на различни етимологични гнезда на звуко­изобразителни думи. От своя страна първоначалната семантична дифузност на звуко­символичните думи може да доведе до образуване и на омоними от дивергентен тип.

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Монография

1. Славянская лексика звуко­символического происхождения. Tractata Slavica Universitatis Debreceniensis. Vol. 1. Дебрецен, 2008, 355 стр.

Статии

1. Български названия със звуко­символичен произход // Проглас, 1998, № 2, 92–109.

2. Към етимологията на бълг. диал. *кълка* // Славистични проучвания. В. Търново. 1998, 45–56.

3. О фонетической мотивированности одной группы славянских и балтийских слов // Проблеми зiставноi семантики: збiрник статей за доповідями Мiжнародноi науковоi конференцiї з проблем зiставноi семантики 23–25 вересня 1999 г. Видп. ред.: М. П. Кочерган. Київ, 1999, 62–66.

4. За произхода на някои български названия на малки (топчести) предмети // Български език, 48/1, 1999–2000, 64–71.

5. К этимологии рус. *хороший* // МАПРЯЛ 2002. Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного в начале XXI века. Доклады и сообщения. В. Търново, 2002, 262–265.

6. L'étymologie du mot grec *κόκκαλο(ν)*, en bulgare *kokal* (os) // Études balkaniques. 38/3. Sofia, 2002, 142–151.

7. Към въпроса за безизключителността на фонетичните закони // Сборник в чест на проф. д-р Ангел Давидов. Материали от международна научна конференция. Велико Търново, 13–14 декември, 2002, 345–354.

8. О типологических критериях распознавания слов звуко­символического происхождения в этимологических исследованиях // Slavica XXXIII, 2004, Debrecen, 23–42.

9. За редупликацията като словообразователен начин // Езиковедски проучвания в памет на проф. Й. Заимов. София, 2005, 264–272.

10. К этимологии славянских названий муравьев, восходящих к псл. **morv-*, и их индоевропейских соответствий // Linguistique Balkanique. XLIII (2003–2004), 2–3, 269–284

11. О происхождении некоторых русских эмотивных названий чело­века // Современный русский язык: функционирование и проблемы преподавания. Российский культурный центр. Венгерская ассоциация

преподавателей русского языка и литературы. Вестник № 20. Будапешт, 2006, 69–73.

12. Об этимологии некоторых слов, указанных как неясные в Этимологическом словаре украинского языка // *Slavica XXXV*, 2006, Debrecen, 31–48.

13. К этимологии польск. *gogółka* (Типология как важный фактор в этимологических исследованиях) // *Rozprawy komisji językowej*. Т. LI. Łódź: Łódzkie towarzystwo naukowe. 2006, 154–165.

14. Славянская лексика звуко-символического происхождения: проблемы этимологизации // *Studia Slavica Hungarica*. Budapest. 53/2. 2008, 381–395.

публикувано резюме на статията

Slavic words of sound-symbolic origin: Problems of their etymological analysis // 14 Меѓународен конгрес на слависти. Охрид, 10–16 септември 2008 г. Зборник на резимеа. I том. Лингвистика. Уредник: С. Велковска. Скопје. 2008, 246.

15. О статусе звукоизобразительных слов в языке // *Slavica XXXVII*, 2008, Debrecen, 33–53.

16. Русские названия действий звуко-символического происхождения // Современный русский язык: функционирование и проблемы преподавания. Вестник №22. Будапешт, 2008, 84–87.

17. Относно приложението на някои наблюдения върху съвременни български образоподрожателни думи в етимологията // Българският език и литература на кръстопътя на културите. Международна конференция Сегед, Унгария, 21–22 май 2007 г. Т. II. Szeged: JATEPress, 2009, 117–125.

18. О смешивании этимологических гнезд омонимичных звукоизобразительных слов // *Slavica XXXVIII*, 2009, Debrecen, 19–34.